

॥ श्रीमद् भगवद्गीता - भावार्थदीपिका ॥

1

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

॥ ज्ञानेश्वरी भावार्थदीपिका ॥

॥ अथ श्रीमद् भगवद्गीता ॥

॥ अथ पञ्चदशोऽध्यायः - अध्याय पंधरावा ॥

॥ पुरुषोत्तमयोगः ॥

आतां हृदय हें आपुलें । चौफालुनियां भलें ।

वरी बैसऊं पाउलें । श्रीगुरुंचीं ॥ १ ॥

ऐवयभावाची अंजुळी । सर्वेद्रिय कुड्मुळी ।

भरूनियां पुष्पांजुळी । अर्घ्यु देवों ॥ २ ॥

अनन्योदकें धुवट । वासना जे तन्निष्ठ ।

ते लागलेसे अबोट । चंदनाचें ॥ ३ ॥

प्रेमाचेनि भांगारें । निर्वाळूनि नूपरें ।

लेवऊं सुकुमारें । पदें तियें ॥ ४ ॥

घणावली आवडी । अव्यभिचारें चोखडी ।

तिये घालूं जोडी । आंगोलिया ॥ ५ ॥

आनंदामोदबहळ । सात्त्विकाचें मुकुळ ।

तें उमललें अष्टदळ । ठेऊं वरी ॥ ६ ॥

तेथे अहं हा धूप जाळूं । नाहं तेजें वोवाळूं ।

सामरस्यें पोटाळूं । निरंतर ॥ ७ ॥

माझी तनु आणि प्राण । इया दोनी पाउवा लेऊं श्रीगुरुचरण ।

करूं भोगमोक्ष निंबलोण । पायां तयां ॥ ८ ॥

इया श्रीगुरुचरणसेवा । हों पात्र तया दैवा ।

जे सकळार्थमेळावा । पाटु बांधे ॥ ९ ॥
ब्रह्मींचें विसवणेंवरी । उन्मेख लाहे उजरी ।
जें वाचेतें इयें करी । सुधासिंधु ॥ १० ॥
पूर्णचंद्राचिया कोडी । वक्तृत्वा घापें कुरोंडी ।
तैसी आणी गोडी । अक्षरांतें ॥ ११ ॥
सूर्ये अधिष्ठिली प्राची । जगा राणीव दे प्रकाशाची ।
तैशी वाचा श्रोतयां ज्ञानाची । दिवाळी करी ॥ १२ ॥
नादब्रह्म खुजें । कैवल्यही तैसें न सजे ।
ऐसा बोलु देखिजे । जेणें दैवें ॥ १३ ॥
श्रवणसुखाच्या मांडवीं । विश्व भोगी माधवीं ।
तैसी सासिन्नली बरवी । वाचावल्ली ॥ १४ ॥
ठावो न पवता जयाचा । मनेंसी मुरडली वाचा ।
तो देवो होय शब्दाचा । चमत्कारु ॥ १५ ॥
जें ज्ञानासि न चोजवे । ध्यानासिही जें नागवे ।
तें अगोचर फावे । गोठीमार्जी ॥ १६ ॥
येवढें एक सौभग । वळघे वाचेवें आंग ।
श्रीगुरुपादपद्मपराग । लाहे जें कां ॥ १७ ॥
तरी बहु बोलूं काई । आजि तें आनीं ठाई ।
मातेंवाचूनि नाहीं । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ १८ ॥
जे ताण्हेनि मियां अपत्यें । आणि माझे गुरु एकलौतें ।
म्हणौनि कृपेंसि एकहातें । जालें तिये ॥ १९ ॥
पाहा पां भरोवरी आघवी । मेघ चातकांसी रिचवी ।

मजलागीं गोसावी । तैसैं केलें ॥ २० ॥
महणौनि रिकामें तोंड । करूं गेलें बडबड ।
कीं गीता ऐसैं गोड । आतुडलें ॥ २१ ॥
होय अदृष्ट आपैतें । तैं वाळूचि रत्नेच परते ।
उजू आयुष्य तैं मारितें । लोभु करी ॥ २२ ॥
आधर्णीं घातलिया हरळ । होती अमृताचे तांदुळ ।
जरी भुकेची राखे वेळ । श्रीजगन्नाथु ॥ २३ ॥
तयापरी श्रीगुरु । करिती जैं अंगीकारु ।
तैं होऊनि ठाके संसारु । मोक्षमय आघवा ॥ २४ ॥
पाहा पां श्रीनारायणें । तया पांडवांचें उणें ।
कीजेचि ना पुराणें । विश्ववंदें ? ॥ २५ ॥
तैसैं श्रीनिवृत्तिराजें । अज्ञानपण हें माझें ।
आणिलें वोजें । ज्ञानाचिया ॥ २६ ॥
परी हें असो आतां । प्रेम रुळतसे बोलतां ।
कें गुरुगौरव वर्णितां । उन्मेष असे ? ॥ २७ ॥
आतां तेणेंचि पसायें । तुम्हां संताचे मी पायें ।
वोळगेन अभिप्रायें । गीतेचेनि ॥ २८ ॥
तरी तोचि प्रस्तुतीं । चौदाविया अध्यायाच्या अंतीं ।
निर्णयो कैवल्यपती । ऐसा केला ॥ २९ ॥
जें ज्ञान जयाच्या हातीं । तोचि समर्थु मुक्ति ।
जैसा शतमख संपती । स्वर्गीं चिये ॥ ३० ॥
कां शत एक जन्मां । जो जन्मोनि ब्रह्मकर्मा ।

करी तोचि ब्रह्मा । आनु नोहे ॥ ३१ ॥
नाना सूर्याचा प्रकाशु । ताहे जेवीं डोळसु ।
तेवीं ज्ञानेंचि सौरसु । मोक्षाचा तो ॥ ३२ ॥
तरी तया ज्ञानालागीं । कवणा पां योग्यता आंगीं ।
हें पाहतां जगीं । देखिला एकु ॥ ३३ ॥
जें पाताळींवेही निधान । दावील कीर अंजन ।
परी होआवे लोचन । पायाळाचे ॥ ३४ ॥
तैसें मोक्ष देईल ज्ञान । यथें कीर नाही आन ।
परी तेंचि थारे ऐसें मन । शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥
तरी विस्तीवांचूनि कहीं । ज्ञानासि तगणेंचि नाहीं ।
हें विचारुनि ठाई । ठेविलें देवें ॥ ३६ ॥
आतां विस्तीची कवण परी । जे येऊनि मनातें वरी ।
हेंही सर्वज्ञें श्रीहरी । देखिलें असे ॥ ३७ ॥
जे विषें रांधिली रससोये । जें जेवणारा ठाउवी होये ।
तें तो ताटचि सांडूनि जाये । जयापरी ॥ ३८ ॥
तैसी संसारा या समस्ता । जाणिजे जें अनित्यता ।
तें वैराग्यदवडितां । पाठी लागे ॥ ३९ ॥
आतां अनित्यत्व या कैसें । तेंचि वृक्षाकारमिषें ।
सांगिजत असे विश्वेशें । पंचदर्शी ॥ ४० ॥
उपडिलें कवतिकें । झाड येरिमोहरा ठाके ।
तें वेणें जैसें सुके । तैसें हें नोहे ॥ ४१ ॥
यातें एकेपरी । रूपकाविया कुसरी ।

सारीतसे वारी । संसाराची ॥ ४२ ॥
करुनि संसार वावो । स्वरूपीं अहंते ठावो ।
होआवया अध्यावो । पंधरावा हा ॥ ४३ ॥
आतां हेंचि आघवें । ग्रंथगर्भी चेंवांगावें ।
उपलविजेल जीवें । आकर्णजे ॥ ४४ ॥
तरी महानंद समुद्र । जो पूर्ण पूर्णमा चंद्र ।
तो द्वारकेचा नरेंद्र । ऐसें म्हणे ॥ ४५ ॥
अणा पै पंडुकुमरा । येतां स्वरूपाचिया घरा ।
करीतसे आडवारा । विश्वाभासु जो ॥ ४६ ॥
तो हा जगडंबरु । नोहे येथ संसारु ।
हा जाणजे महातरु । थांवला असे ॥ ४७ ॥
परी येरां रुखांसारिखा । हा तळीं मूळें वरी शाखा ।
तैसा नोहे म्हणौनि लेखा । नयेचि कवणा ॥ ४८ ॥
आगीं कां कुरहाडी । होय रिगावा जरी बुडीं ।
तरी हो कां भलतेवढी । वरिचील वाढी ॥ ४९ ॥
जे तुटलिया मूलापार्शीं । उलंडेल कां शाखांशीं ।
परी तैशी गोठी कायशी । हा सोपा नव्हे ॥ ५० ॥
अर्जुना हें कवतिक । सांगतां असे अलौकिक ।
जे वाढी अधोमुख । रुखा यया ॥ ५१ ॥
जैसा भानू उंची नेणों कें । रश्मिजाल तळीं फांके ।
संसार हें कावरुखें । झाड तैसें ॥ ५२ ॥
आणि आथी नाथी तितुकें । रुंधलें असे येणेंचि एके ।

कल्पांतीचेनि उदकें । व्योम जैसैं ॥ ५३ ॥
कां रवीच्या अस्तमानीं । आंधारेनि कोंडे रजनी ।
तैसा हाचि गगनीं । मांडला असे ॥ ५४ ॥
यया फळ ना चुंबितां । फूल ना तुरंबितां ।
जें कांहीं पंडुसुता । तें रूखुचि हा ॥ ५५ ॥
हा ऊर्ध्वमूळ आहे । परी उन्मूळिला नोहे ।
येणेंचि हा होये । शाड्वलु गा ॥ ५६ ॥
आणि ऊर्ध्वमूळ ऐसैं । निगदिलें कीर असे ।
परी अर्धीही असोसैं । मूळें यया ॥ ५७ ॥
प्रबळला चौमेरी । पिंपळा कां वडाचिया परी ।
जे पारंबियांमाझारीं । डहाळिया असती ॥ ५८ ॥
तेवींचि गा धनंजया । संसारतरु यया ।
अर्धीचि आथी खांदिया । हेंही नाहीं ॥ ५९ ॥
तरी ऊर्ध्वाहीकडे । शाखांचे मांदोडे ।
दिसताति अपाडें । सासिन्नलें ॥ ६० ॥
जालें गगनचि पां वेलिये । कां वारा मांडला रूखाचेनि आयें ।
नाना अवस्थात्रयें । उदयला असे ॥ ६१ ॥
ऐसा हा एकु । विश्वाकार विटंकु ।
उदयला जाण रूखु । ऊर्ध्वमूळ ॥ ६२ ॥
आतां ऊर्ध्व या कवण । येशें मूळ तें किं लक्षण ।
कां अधोमुखपण । शाखा कैसिया ॥ ६३ ॥
अथवा द्रुमा यया । अर्धीं जिया मूळिया ।

तिया कोण कैसिया । ऊर्ध्व शाखा ॥ ६४ ॥
आणि अश्वत्थु हा ऐसी । प्रसिद्धी कायसी ।
आत्मविदविलासी । निर्णयो केला ॥ ६५ ॥
हैं आघवैचि बरवें । तुझिये प्रतीतीसि फावे ।
तैसेनि सांगों सोलिवें । विन्यासें गा ॥ ६६ ॥
परी ऐकें गा सुभगा । हा प्रसंगु असे तुजवि जोगा ।
कानचि करीं हो सर्वांगा । हियें आथिलिया ॥ ६७ ॥
ऐसें प्रेमरसें सुरफुरें । बोलिलें जंव यादववीरें ।
तंव अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त जातें ॥ ६८ ॥
देव निरूपिती तें शेंकुलें । येवढें श्रोतेपण फांकलें ।
जैसे आकाशा खेंव पसरिलें । दाही दिशीं ॥ ६९ ॥
श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा अगस्तीचि दुसरा ।
महणोनि घोंटु भसें पाहे एकसरा । अवघेयाचा ॥ ७० ॥
ऐसी सोय सांडूनि खवळिली । आवडी अर्जुनीं देवें देखिली ।
तेथ जालेनि सुखें केली । कुरवंडी तया ॥ ७१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुस्त्वयम् ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

मग म्हणे धनंजया । तें ऊर्ध्व गा तरू यया ।
येणें रुखेंचि कां जया । ऊर्ध्वता गमे ॥ ७२ ॥
एरुहवीं मध्योर्ध्व अध । हे नाहीं जेथ भेद ।
अद्भयासीं एकवद । जया ठायीं ॥ ७३ ॥

जो नाइकिजतां नादु । जो असौरभ्य मकरंदु ।
जो आंगाथिला आनंदु । सुरतेविण ॥ ७४ ॥
जया जें आरुहां परीतें । जया जें पुढें मागौतें ।
दिसतेविण दिसतें । अदृश्य जें ॥ ७५ ॥
उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपसरा ।
नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ॥ ७६ ॥
ज्ञातृज्ञेयाविहीन । नुसधेंचि जें ज्ञान ।
सुखा भरलें गगन । गालीं व जें ॥ ७७ ॥
जें कार्य ना कारण । जया दुजें ना एकपण ।
आपण्यां जें जाण । आपणचि ॥ ७८ ॥
ऐसें वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्व गा यया तरुचें ।
तेथ आर घेणें मूळाचें । तें ऐसें असे ॥ ७९ ॥
तरी माया ऐसी ख्याती । नसतीच यया आधी ।
कां वांझेची संतती । वानणें जैशी ॥ ८० ॥
तैशी सत् ना असत् होये । जे विचाराचें नाम न साहे ।
ऐसेया परीची आहे । अनादि म्हणती ॥ ८१ ॥
जे नानातत्वांची मांदुस । जे जगदभ्राचें आकाश ।
जे आकारजाताचें दुस । घडी केलें ॥ ८२ ॥
जे भवद्रुमबीजिका । जे प्रपंचचित्र भूमिका ।
विपरीत ज्ञानदीपिका । सांवली जे ॥ ८३ ॥
ते माया वस्तूच्या ठायीं । असे जें सेनि नाहीं ।
मग वस्तुप्रभाचि पाही । प्रगट होये ॥ ८४ ॥

जेव्हां आपणया आली निद । करी आपणपें जेवीं मुग्ध ।
कां काजळी आणी मंद । प्रभा दीपीं ॥ ८७ ॥
स्वप्नीं प्रियापुढें तरुणांगी । निदेली चेतवूनि वेगीं ।
आलिंगिलेनिवीण आलिंगी । सकामु करी ॥ ८६ ॥
तैसी स्वरूपीं जाली माया । आणी स्वरूप नेणे धनंजया ।
तेंचि रूखा यया । मूळ पहिलें ॥ ८७ ॥
वस्तूसी आपुला जो अबोधु । तो ऊर्ध्वी आठुळैजे कंदु ।
वेदांतीं हाचि प्रसिद्धु । बीजभावो ॥ ८८ ॥
घन अज्ञान सुषुप्ती । तो बीजांकुरभावो म्हणती ।
येर स्वप्न हन जागृती । हा फळभावो तियेचा ॥ ८९ ॥
ऐसी यया वेदांतीं । निरूपणभाषाप्रतीती ।
परी तें असो प्रस्तुतीं । अज्ञान मूळ ॥ ९० ॥
तें ऊर्ध्व आत्मा निर्मळें । अधोर्ध्व सूचिती मूळें ।
बळिया बांधोनि आळें । मायायोगाचें ॥ ९१ ॥
मग आधितीं सदेहांतरें । उठती जियें अपारें ।
ते चौपासि घेऊनि आगारें । खोलावती ॥ ९२ ॥
ऐसें भवद्गुमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वी करी बळ ।
मग आणियांचें बेंवळ । अर्धी दावी ॥ ९३ ॥
तेथ चिद्वृत्तिपहिलें । महत्त्व उमललें ।
तें पान वाल्हेंदुल्हे । एक निघे ॥ ९४ ॥
मग सत्त्वरजतमात्मकु । त्रिविध अहंकारु जो एकु ।
तो तिवणा अधोमुखु । डिरु फुटे ॥ ९५ ॥

तो बुद्धीची घेरुनि आगारी । भेदाची वृद्धिकरी ।

तेथे मनाचे डाल धरी । साजेपणें ॥ ९६ ॥

ऐसा मूलाचिया गाढिका । विकल्परस कोंवळिका ।

वित्तवतुष्टय डाहाळिका । कोंभैजे तो ॥ ९७ ॥

मग आकाश वायु द्योतक । आप पृथ्वीहें पांच फोंक ।

महाभूतांचें सरोख । सरळे होती ॥ ९८ ॥

तैसीं श्रोत्रादि तन्मात्रें । तियें अंगवसां गर्भपत्रें ।

लुळलुळितें विचित्रें । उमळती गा ॥ ९९ ॥

तेथ शब्दांकुर वरिपडी । श्रोत्रा वाढी देव्हडी ।

होता करित कांडीं । आकांक्षेचीं ॥ १०० ॥

अंगत्वचेचे वेलपल्लव । स्पर्शांकुरीं घेती धांव ।

तेथ बांबळ पडे अभिनव । विकारांचें ॥ १०१ ॥

पाठीं रूपपत्र पालोवेलीं । चक्षु लांब तें कांडें घाली ।

ते वेलीं व्यामोहता भली । पाहाळीं जाय ॥ १०२ ॥

आणि रसाचें अंगवसें । वाढतां वेणें बहुवसें ।

जिव्हे आर्तीची असोसें । निघती बेंचें ॥ १०३ ॥

तैसैंचि कोंभैलेनि गंधें । घ्राणाची डिरी थांबुं बांधे ।

तेथ तळु घे स्वानंदें । प्रलोभाचा ॥ १०४ ॥

एवं महदहंबुद्धि । मनें महाभूतसमृद्धी ।

इया संसाराचिया अवधी । सासनजे ॥ १०५ ॥

किंबहुना इहीं आठें । आंगीं हा अधिक फांटे ।

परी शिंपीचियेवळें उमटे । रुपें जेवीं ॥ १०६ ॥

कां समुद्राचेनि पैसारे। वरी तरंगता आसारे ।
तैसें ब्रह्मचि होय वृक्षाकारे। अज्ञानमूल ॥ १०७ ॥
आतां याचा हाचि विस्तारु। हाचि यया पैसारु।
जैसा आपणपें स्वर्णी परिवारु। येकाकिया ॥ १०८ ॥
परी तें असो हें ऐसें। कावरें झाड उससे।
यया महदादि आखसें। अधोशाखा ॥ १०९ ॥
आणि अश्वत्थु ऐसें ययातें। म्हणती जे जाणते।
तेंही परिस हो येथें। सांगिजेल ॥ ११० ॥
तरी श्वः म्हणिजे उखा। तोंवरी एकसारिखा।
नाहीं निर्वाहो यया रुखा। प्रपंचरूपा ॥ १११ ॥
जैसा न लोटतां क्षणु। मेघु होय नानावर्णु।
कां विजु नसे संपूर्णु। निमेषभरी ॥ ११२ ॥
ना कांपतया पद्मदळा। वरीलिया बैसका नाहीं जळा।
कां चित्त जैसें व्याकुळा। माणुसावें ॥ ११३ ॥
तैसीचि ययाची स्थिती। नासत जाय क्षणक्षणाप्रती।
म्हणौनि ययातें म्हणती। अश्वत्थु हा ॥ ११४ ॥
आणि अश्वत्थु येणें नावें। पिंपळु म्हणती स्वभावें।
परी तो अभिप्राय नव्हे। श्रीहरीचा ॥ ११५ ॥
एरहवीं पिंपळु म्हणतां विखीं। मियां गति देखिली असे निकी।
परी तें असो काय लौकिकीं। हेतु काज ॥ ११६ ॥
म्हणौनि हा प्रस्तुतु। अलौकिकु परियेसा ग्रंथु।
तरी क्षणिकत्वेचि अश्वत्थु। बोलिजे हा ॥ ११७ ॥

आणीकुही येकु थोरु । यया अव्ययत्वाचा डगरु ।

आथी परी तो भीतरु । ऐसा आहे ॥ ११८ ॥

जैसा मेघांचेनि तोंडें । सिंधु एके आंगें काढे ।

आणि नदी येरीकडे । भरितीच असती ॥ ११९ ॥

तेथ वोहटे ना चढे । ऐसा परिपूर्णचि आवडे ।

परी ते फुली जंव नुघडे । मेघानदींची ॥ १२० ॥

ऐसें या रुखाचें होणें जाणें । न तर्कें होतेनि वहिलेपणें ।

म्हणौनि ययातें लोकु म्हणे । अव्ययु हा ॥ १२१ ॥

एरुहवीं दानशीलु पुरुषु । वैचकपर्णेचि संवकु ।

तैसा व्ययेचि हा रुयु । अव्ययो गमे ॥ १२२ ॥

जातां वेगें बहुवसें । न वचे कां भूर्मीं रुतलें असे ।

रथाचें चक्र दिसे । जियापरी ॥ १२३ ॥

तैसें काळातिक्रमं जे वाळे । ते भूतशाखा जेथ गळे ।

तेथ कोडीवरी उमाळे । उठती आणिक ॥ १२४ ॥

परी येकी केधवां गेली । शाखाकोडी केधवां जाली ।

हें नेणवे जेवीं उमललीं । आषाढाभ्रं ॥ १२५ ॥

महाकल्पाच्या शेवटीं । उदेलिया उमलती सृष्टी ।

तैसेंचि आणिस्वीचें दांग उठी । सासिन्नलें ॥ १२६ ॥

संहारवातें प्रचंडें । पडती प्रलयांतींचीं सालडें ।

तंव कल्पादीचीं जुंबाडें । पाल्हेजती ॥ १२७ ॥

रिगे मन्वंतर मनूपुढें । वंशावरी वंशांचे मांडे ।

जैसी इक्षुवृद्धीकांडेंनकांडें । जिंके जेवीं ॥ १२८ ॥

कलियुगांतीं कोरडीं । चहुं युगांची सालें सांडी ।
तंव कृतयुगावी पेली देव्हडी । पडे पुढती ॥ १२९ ॥
वर्ततें वर्ष जाये । तें पुढिला मुळहारी होये ।
जैसा दिवसु जात कीं येत आहे । हें चोजवेना ॥ १३० ॥
जैशा वारियाच्या झुळकां । सांदा ठाउवा नव्हे देखा ।
तैसिया उठती पडती शाखा । नेणों किती ॥ १३१ ॥
एकी देहाची डिरी तुटे । तंव देहांकुरीं बहुवी फुटे ।
ऐसेनि भवतरु हा वाटे । अव्ययो ऐसा ॥ १३२ ॥
जैसैंवाहतें पाणी जाय वेगें । तैसैंचि आणिक मिळे मागें ।
येथ असंतचि असिजे जगें । मानिजे संत ॥ १३३ ॥
कां लागोनि डोळां उघडे । तंव कोडीवरी घडे मोडे ।
नेणतया तरंगु आवडे । नित्यु ऐसा ॥ १३४ ॥
वायसा एकें बुबुळें दोहींकडे । डोळा वाळीतां अपाडें ।
दोन्ही आशीं ऐसा पडे । भ्रमु जेवीं जगा ॥ १३५ ॥
पैं भिंगोरी निधिये पडली । ते गमे भूमीसी जैसी जडली ।
ऐसा वेगातिशयो भुली । हेतु होय ॥ १३६ ॥
हें बहु असो झडती । आंधारें भोवंडितां कोलती ।
ते दिसे जैसी आयती । चक्राकार ॥ १३७ ॥
हा संसारवृक्षुतैसा । मोडतु मांडतु सहसा ।
न देखोनि लोकु पिसा । अव्ययो मानी ॥ १३८ ॥
परि ययाचा वेगु देखे । जो हा क्षणिक ऐसा वोळखे ।
जाणे कोडिवेळां निमिखें । होत जात ॥ १३९ ॥

नाहीं अज्ञानावांचूनि मूल । ययाचें असिलेंपण टवाळ ।

ऐसें झाड सिनसाळ । देखिलें जेणें ॥ १४० ॥

तयातें गा पंडुसुता । मी सर्वज्ञुही म्हणें जाणता ।

पैं वाग्ब्रह्म सिद्धांता । वंद्यु तोची ॥ १४१ ॥

योगजाताचें जोडलें । तया एकासीचि उपेगा गेलें ।

किंबहुना जियालें । ज्ञानही त्याचेनी ॥ १४२ ॥

हें असो बहु बोलणें । वानिजैलतो कवणें ।

जो भवरुखु जाणें । उखि ऐसा ॥ १४३ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धाविषयप्रवाहाः ।

अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

मग ययाचि प्रपंचरूपा । अधोशाखिया पादपा ।

डाहाळिया जाती उमपा । ऊर्ध्वाही उजू ॥ १४४ ॥

आणि अधीं फांकली डाळें । तिचे होती मूळें ।

तयाही तळीं पघळे । वेल पालवु ॥ १४५ ॥

ऐसें जें आम्हीं । म्हणितलें उपक्रमीं ।

तेंही परिसें सुगमीं । बोलीं सांगों ॥ १४६ ॥

तरी बद्धमूल अज्ञानें । महदादिकीं सासिनें ।

वेदांचीं थोरवनें । घेऊनियां ॥ १४७ ॥

परी आधीं तंव स्वेदज । जारज उद्भिज अंडज ।

हे बुडौनि महाभुज । उठती चारी ॥ १४८ ॥

यया एकैकाचेनि आंगवटें । चौर्यांशीं लक्षधा फुटे ।

ते वेळीं जीवशाखीं फांटे । सैंधचिहोती ॥ १४९ ॥

प्रसवती शाखा सरळिया । नानासृष्टिडाहाळिया ।
आड फुटती माळिया । जातिविया ॥ १५० ॥
स्त्री पुरुष नपुंसके । हे व्यक्तिभेदांचे टके ।
आंदोलती आंगिके । विकारभारे ॥ १५१ ॥
जैसा वर्षाकालु गगनी । पालहेजे नवघनी ।
तैसें आकारजात अज्ञानी । वेलीं जाय ॥ १५२ ॥
मग शाखांचेनि आंगभारे । लवोनि गुंफिती परस्परें ।
गुणक्षोभाचे वारे । उदयजती ॥ १५३ ॥
तेथ तेणें अचाटें । गुणांचेनि झडझडाटें ।
तिहीं ठारीं हा फांटे । ऊर्ध्वमूल ॥ १५४ ॥
ऐसा रजाविया झुळुका । झडाडितां आगळिका ।
मनुष्यजाती शाखा । थोरवती ॥ १५५ ॥
तिया ऊर्ध्वी ना अधीं । माझरींचि कोंदाकोंदी ।
आड फुटती खांदी । चतुर्वर्णांच्या ॥ १५६ ॥
तेथ विधिनिषेध सपल्लव । वेदवाक्यांचें अभिनव ।
पालव डोलती बरव । नीच नवे ॥ १५७ ॥
अर्थु कामु पसरे । अन्नवनें घेती थारे ।
तेथ क्षणिकें पदांतरे । इहभोगार्ची ॥ १५८ ॥
तेथ प्रवृत्तीचेनिवृद्धिलोभें । खांकरेजती शुभाशुभें ।
नानाकर्मांचे खांबे । नेणों किती ॥ १५९ ॥
तेवींचि भोगक्षीणें मागिलें । पडती देहांतींचीं बुडसळें ।
तंव पुढां वाढी पेले । नवेया देहांची ॥ १६० ॥

आणि शब्दादिक सुहावे। सहज रंगें हवावे।
विषयपल्लव नवे। नीत्य होती ॥ १६१ ॥
ऐसे रजोवाते प्रचंडें। मनुष्यशाखांचे मांदोडे।
वाढती तो एथ रुढे। मनुष्यलोक ॥ १६२ ॥
तैसाचि तो रजाचा वारा। नावेक धरी वोसरा।
मग वाजों लागे घोरा। तमाचा तो ॥ १६३ ॥
तेधवां याचिया मनुष्यशाखा। नीच वासना अर्धी देखा।
पालहेजती डाहाळिका। कुकर्माचिया ॥ १६४ ॥
अप्रवृत्तींचेखणुवाळे। कोंभ निघती सरळे।
घेत पान पालव डाळे। प्रमादाचीं ॥ १६५ ॥
बोलती निषेधनियमें। जिया ऋचा यजुःसामें।
तो पाला तया घुमें। टकेयावरीं ॥ १६६ ॥
प्रतिपादिती अभिचार। आगम जे परमार।
तिहीं पानीं घेती प्रसर। वासना वेली ॥ १६७ ॥
तंव तंव होतीं थोरडें। अकर्माचीं तळबुडें।
आणि जन्मशाखा पुढें पुढें। घेती धांव ॥ १६८ ॥
तेथ चांडाळादि निकृष्टा। दोषजातीचा थोर फांटा।
जाळ पडे कर्मभ्रष्टां। भुलोनियां ॥ १६९ ॥
पशु पक्षी सूकर। व्याघ्र वृश्चिकविस्वार।
हे आडशाखा प्रकार। पैसुघेती ॥ १७० ॥
परी ऐशा शाखा पांडवा। सर्वांगींहि नित्य नवा।
निरयभोग यावा। फळाचा तो ॥ १७१ ॥

आणि हिंसाविषयपुढारी । कुकर्मसंगे धुर धुरी ।
जन्मवरी आगारी । वाढतीचि असे ॥ १७२ ॥
ऐसे होती तरु तृण । लोह लोष्ट पाषाण ।
इया खांदिया तेवीं जाण । फळेंही हेंची ॥ १७३ ॥
अर्जुनागा अवधारीं । मनुष्यालागोनि इया परी ।
वृद्धिस्थावरान्तवरी । अधोशाखांची ॥ १७४ ॥
म्हणौनि जीं मनुष्यडालें । तियें जाणावीं अधींचि मूळें ।
जे एथूनिहा पघळे । संसारतरु ॥ १७५ ॥
एरहवीं ऊर्ध्वीं वैपार्था । मुद्दल मूळ पाहतां ।
अधींचिया मध्यस्था । शाखा इया ॥ १७६ ॥
परी तामसी सात्विकी । सुकृतदुष्कृतात्मकी ।
विरुद्धती या शाखीं । अधोर्ध्वीं चिया ॥ १७७ ॥
आणि वेदत्रयाचिया पाना । नये अन्यत्र लागों अर्जुना ।
जे मनुष्यावांचूनिविधाना । विषय नाही ॥ १७८ ॥
म्हणौनि तनु मानुषा । इया ऊर्ध्वमूळौनि जरी शाखा ।
तरी कर्मवृद्धीसिदेखा । इयेंचि मूळें ॥ १७९ ॥
आणि आनीं तरी झाडीं । शाखा वाढतां मुळें गाडीं ।
मूळ गाहें तंव वाढी । पैस आशी ॥ १८० ॥
तैसेंचि इया शरीरा । कर्म तंव देहा संसारा ।
आणि देह तंव व्यापारा । ना म्हणोंचि नये ॥ १८१ ॥
म्हणौनि देहें मानुषें । इयें मुळें होती न चुके ।
ऐसें जगज्जनकें । बोलिलें तेषें ॥ १८२ ॥

मग तमाचें तें दारुण । स्थिरवलेया वाउधाण ।
सत्वाची सुटे सत्राण । वाहुटळी ॥ १८३ ॥
तैं याचि मनुष्याकारा । मुळीं सुवासना निघती आरा ।
घेऊनि फुटती कोंबारा । सुकृतांकुरीं ॥ १८४ ॥
उकलतेनि उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलतेची तिखें ।
डिरिया निघती निमिखें । बाबळैजुनी ॥ १८५ ॥
मतीचे सोट वांवे । घालिती स्फूर्तीं चेनिशांवें ।
बुद्धि प्रकाश घे धांवे । विवेकावरी ॥ १८६ ॥
तेथ मेधारसें सगर्भ । अस्थापत्रीं सबोंब ।
सरळ निघती कोंभ । सद्वृत्तीचे ॥ १८७ ॥
सदाचाराचिया सहसा । टका उठती बहुवसा ।
घुमघुमिति घोषा । वेदपद्याच्या ॥ १८८ ॥
शिष्टागमविधानें । विविधयागवितानें ।
इये पानावरी पानें । पालेजती ॥ १८९ ॥
ऐशा यमदमीं घोंसाळिया । उठती तपाचिया डाहाळिया ।
देती वैराग्यशाखा कोंवळिया । वेल्हाळपणें ॥ १९० ॥
विशिष्टां व्रतांचे फोक । धीराच्या अणगटी तिख ।
जन्मवेणें ऊर्ध्वमुख । उंचावती ॥ १९१ ॥
मार्जी वेदांचा पाला दाट । तो करी सुविद्येचा झडझडाट ।
जंव वाजे अचाट । सत्त्वानिळु तो ॥ १९२ ॥
तेथ धर्मडाळ बाहाळी । दिसती जन्मशाखा सरळी ।
तिया आड फुटती फळीं । स्वर्गादिकीं ॥ १९३ ॥

पुढां उपरति रागें लोहिवी । धर्ममोक्षाची शाखा पालवी ।

पाल्हाजत नित्य नवी । वाढतीचि असे ॥ १९४ ॥

पैं रविचंद्रादि ब्रह्मवर । पितृ ऋषी विद्याधर ।

हे आडशाखा प्रकार । पैसु घेती ॥ १९५ ॥

याहीपासून उंचवडें । गुढले फळाचेनि बुडें ।

इंद्रादिक ते मांदोडे । थोर शाखांचे ॥ १९६ ॥

मग त्यांही उपरी डाहाळिया । तपोज्ञानीं उंचावळिया ।

मरीचि कश्यपादि इया । उपरी शाखा ॥ १९७ ॥

एवं माळोवाळी उत्तरोत्तरु । ऊर्ध्वशाखांचा पैसारु ।

बुडीं साना अर्धीं थोरु । फळाद्यपणें ॥ १९८ ॥

वरी उपरिशाखाही पार्ठी । येती फळभार जे किरीटी ।

ते ब्रह्मेशांत अणगटीं । कोंभ निघती ॥ १९९ ॥

फळाचेनि वोझेपणें । ऊर्ध्वीं वोवाडें दुणें ।

जंव माघौतें बैसणें । मूर्लींचि होय ॥ २०० ॥

प्राकृताही तरी रुखा । जें फळें दाटलीं होय शाखा ।

ते वोवांडली देखा । बुडासि ये ॥ २०१ ॥

तैसें जेथूनिहा आघवा । संसारतरूचा उठावा ।

तियें मूर्लीं टेंकती पांडवा । वाढतेनि ज्ञानें ॥ २०२ ॥

म्हणौनि ब्रह्मेशानापरौतें । वाढणें नाहीं जीवातें ।

तेथूनि मग वरौतें । ब्रह्मचि कीं ॥ २०३ ॥

परी हें असो ऐसें । ब्रह्मादिक ते आंगवसें ।

ऊर्ध्वमुळासरिसें । न तुकती गा ॥ २०४ ॥

आणीकही शाखा उपरता । जिया सनकादिक नामें विख्याता ।

तिया फळीं मूर्ळीं नाडळता । भरतिया ब्रह्मीं ॥ २०५ ॥

ऐसी मनुष्यापासून जाणावी । ऊर्ध्वीं ब्रह्मादिशेष पालवी ।

शाखांची वाढी बरवी । उंचावे पै ॥ २०६ ॥

पार्था ऊर्ध्वीं वियाब्रह्मादि । मनुष्यत्वचि होय आदि ।

म्हणौनि इयें अर्धीं । म्हणितलीं मूर्ळें ॥ २०७ ॥

एवं तुज अलौकिकु । हा अधोर्ध्वशास्यु ।

सांगितला भवरुस्यु । ऊर्ध्वमूर्ळु ॥ २०८ ॥

आणि अर्धींचीं हीं मूर्ळें । उपपत्ती परिसविली सविवळें ।

आतां परिस उन्मूर्ळें । कैसेनि हा ॥ २०९ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्वा ॥ ३ ॥

परी तुझ्या हन पोटीं । ऐसें गमेल किरीटी ।

जे एवढें झाड उत्पाटीं । ऐसें कायि असे ? ॥ २१० ॥

कें ब्रह्मयाच्या शेवटवरी । ऊर्ध्व शाखांची थोरी ।

आणि मूर्ळ तंव निराकारीं । ऊर्ध्वीं असे ॥ २११ ॥

हा स्थावराही तलीं । फांकत असे अर्धींच्या डालीं ।

मार्जीं धांवतसे दुजा मूर्ळीं । मनुष्यरूपीं ॥ २१२ ॥

ऐसा गाढा आणि अफाटु । आतां कोण करी यया शेवटु ।

तरी झर्णीं हा हळुवटु । धरिसीं भावो ॥ २१३ ॥

परी हा उन्मूलावया दोषें । येथ सायासचि कायिसे ।

काय बाळा बागुल देशें । दवडावा आहे ? ॥ २१४ ॥

गंधर्वदुर्ग काची पाडावे । काय शशविषाण मोडावें ।
होआवें मग तोडावें । स्वपुष्प कीं ? ॥ २१७ ॥
तैसा संसारु हा वीरा । रुख नाही साचोकारा ।
मा उन्मूलणीं दयारा । कायिसा तरी ? ॥ २१६ ॥
आम्हीं सांगितली जे परी । मूळडाळांची उजरी ।
ते वांझेचीं घरभरी । लेकरे जैशीं ॥ २१७ ॥
काय कीजती चेडलेपर्णी । स्वर्णीचीं तिये बोलणीं ।
तैशी जाण ते काहाणी । दुबळीचि ते ॥ २१८ ॥
वांचूनि आम्हीं निरूपिलें जैसें । ययाचे अचल मूळ असे तैसें ।
आणि तैसाचि जरी हा असे । साचोकारा ॥ २१९ ॥
तरी कोणाचेनि संतानें । निपजती तथा उन्मूलणें ।
काय फुंकिलिया गगनें । जाइजेल गा ॥ २२० ॥
म्हणौनि पै धनंजया । आम्हीं वानिलें रूप तें माया ।
कासवीचेनि तुपें शया । वोगरिलें जैसें ॥ २२१ ॥
मृगजळाचीं गा तळीं । तिये दिठी दुरुनि न्याहाळीं ।
वांचूनि तेणें पाणियें साली केळी । लाविसी काई ? ॥ २२२ ॥
मूळ अज्ञानचि तंव लटिकें । मा तथाचें कार्य हें केतुकें ।
म्हणौनि संसाररुख सत्यकें । वावोचि गा ॥ २२३ ॥
आणि अंतु यया नाही । ऐसें बोलिजे जें कांहीं ।
तैही साचचि पाहीं । येकें परी ॥ २२४ ॥
तरी प्रबोधि जंव नोहे । तंव निद्रे काय अंतु आहे ? ।
कीं रात्री न सरे तंव न पाहे । तथा आरौतें ? ॥ २२५ ॥

तैसा जंव पार्था । तिवेकु नुधवी माथा ।
तंव अंतु नाहीं अश्वत्था । भवरूपा या ॥ २२६ ॥
वाजतें वारें निवांत । जंव न राहे जेथिंचें तेथ ।
तंव तरंगतां अनंत । म्हणावींचि कीं ॥ २२७ ॥
म्हणौनि सूर्युजें हारपे । तैं मृगजळाभासुलोपे ।
कां प्रभा जाय दीपें । मालवलेनि ॥ २२८ ॥
तैंसें मूळ अविद्या खाये । तें ज्ञान जें उभें होये ।
तैंचि यया अंतु आहे । एरहवीं नाहीं ॥ २२९ ॥
तेवींचि हा अनादी । ऐसी ही आथी शाब्दी ।
तो आळु नोहे अनुरोधी । बोलातें या ॥ २३० ॥
जें संसारवृक्षाच्याठायीं । साचोकार तंव नाहीं ।
मा नाहीं तया आदि काई । कोण होईल ? ॥ २३१ ॥
जो साच जेथूनि उपजे । तयातें आदि हें साजे ।
आतां नाहींचि तो म्हणिजे । कोठूनियां ? ॥ २३२ ॥
म्हणौनि जन्मे ना आहे । ऐसिया सांगों कवण माये ।
यालागीं नाहींपणेंचि होये । अनादि हा ॥ २३३ ॥
वांझेचिया लेंका । कैची जन्मपत्रिका ।
नर्भीं निली भूमिका । कै कल्पू पां ॥ २३४ ॥
व्योमकुसुमांचा पांडवा । कवणें देंठु तोडावा ।
म्हणौनि नाहीं ऐसिया भवा । आदि कैची ? ॥ २३५ ॥
जैंसें घटाचें नाहींपण । असतचि असे केलेनिवीण ।
तैसा समूळ वृक्षुजाण । अनादि हा ॥ २३६ ॥

अर्जुना ऐसेनि पाहीं । आद्यंतु ययासि नाहीं ।
मार्जी स्थिती आभासे कांहीं । परी त्वाळ ते ॥ २३७ ॥
ब्रह्मगिरीहूनि न निगे । आणि समुद्रींही कीर न रिगे ।
मार्जी दिसे वाउगें । मृगांबु जैसैं ॥ २३८ ॥
तैसा आद्यंती कीर नाहीं । आणि साचही नोहे कहीं ।
परी लटिकेपणाची नवाई । पडिभासे गा ॥ २३९ ॥
नाना रंगीं गजबजे । जैसैं इंद्रधनुष्य देखिजे ।
तैसा नेणतया आपजे । आहे ऐसा ॥ २४० ॥
ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । भुलवी अज्ञानाचे डोळे ।
लाघवी हरी मेखळे । लोकु जैसा ॥ २४१ ॥
आणि नसतीचि श्यामिका । व्योमीं दिसे तैसी दिसो कां ।
तरी दिसणेंही क्षणा एका । होय जाय ॥ २४२ ॥
स्वर्णांही मानिलें लटिकें । तरी निर्वाहो कां एकसारखें ।
तेवीं आभासु हा क्षणिकें । रिताचि गा ॥ २४३ ॥
देखतां आहे आवडें । घेऊं जाइजे तरी नातुडे ।
जैसा टिकु कीजे माकडें । जळामार्जी ॥ २४४ ॥
तरंगभंगु सांडीं पडे । विजूही न पुरे होडे ।
आभासासि तेणें पाडें । होणें जाणें गा ॥ २४५ ॥
जैसा ग्रीष्मशेषींचा वारा । नेणिजे समोर कीं पाठीमोरा ।
तैसी स्थिती नाहीं तरुवरा । भवरूपा यया ॥ २४६ ॥
एवं आदि ना अंतु स्थिती । ना रूप ययासि आथी ।
आतां कायसी कुंथाकुंथी । उन्मूलणी गा ॥ २४७ ॥

आपुलिया अज्ञानासाठी । नव्हता थांवला किरीटी ।
तरी आतां आत्माज्ञानाच्या लोटी । खांडेनि गा ॥ २४८ ॥
वांचूणि ज्ञानेवीण ऐकें । उपाय करिसी जितुके ।
तिहीं गुंफसि अधिकें । रुखीं इये ॥ २४९ ॥
मग किती खांदोखांदीं । यया हिंडावें ऊर्ध्वीं अर्धीं ।
म्हणौनि मूलचि अज्ञान छेदीं । सम्यक् ज्ञानें ॥ २५० ॥
एरुहवीं दोरीचिया उरगा । डांगा मेलवितां पैं गा ।
तो शिणुचि वाउगा । केला होय ॥ २५१ ॥
तरावया मृगजळाची गंगा । डोणीलागीं धांवतां दांगा- ।
माजीं वोहळें बुडिजे पैं गा । साच जेवीं ॥ २५२ ॥
तेवीं नाथिलिया संसारा । उपाई जाचतया वीरा ।
आपणपें लोपे वारा । विकोर्पीं जाय ॥ २५३ ॥
म्हणौनि स्वर्णीचिया घाया । ओखद चेतोचि धनंजया ।
तेवीं अज्ञानमूला यया । ज्ञानचि खड्ग ॥ २५४ ॥
परी तेचि लीला परजवे । तैसें वैराग्याचें नवें ।
अभंगबळ होआवें । बुद्धीसी गा ॥ २५५ ॥
उठलेनि वैराग्ये जेणें । हा त्रिवर्गु ऐसा सांडणें ।
जैसें वमुनियां सुणें । आतांचि गेलें ॥ २५६ ॥
हा ठायवरी पांडवा । पदार्थजातीं आघवा ।
वितवी तो होआवा । वैराग्यलाठु ॥ २५७ ॥
मग देहाहंतेचें दळें । सांडूनि एकेचि वेळे ।
प्रत्यक्बुद्धी करतळें । हातवसावें ॥ २५८ ॥

निसलें वितेकसाहणें । जें ब्रह्माहमस्मिबोधें सणाणें ।
मग पुरतेनि बोधें उटणें । एकलेचि ॥ २५९ ॥
परी निश्चयाचें मुष्टिबळ । पाहावें एकदोनी वेळ ।
मग तुळावें अति चोखाळ । मननवरी ॥ २६० ॥
पाठीं हतियेसं आपणयां । निदिध्यासें एक जालिया ।
पुढें दुजें नुरेल घाया- । पुरतें गा ॥ २६१ ॥
तें आत्मज्ञानाचें खाडें । अद्वैतप्रभेचेनि वाडें ।
नेदील उरें कवणेकडे । भववृक्षासीं ॥ २६२ ॥
शरदागर्मीचा वारा । जैसा केरु फेडी अंबरा ।
का उदयला रवी आंधारा । घोंटु भरी ॥ २६३ ॥
नाना उपवळ होतां खेवो । नुरे स्वप्नसंभ्रमाचा ठावो ।
स्वप्नप्रतीतिधारेचा वाहो । करील तैसें ॥ २६४ ॥
तेव्हां ऊर्ध्वी चेंमूळ । कां अर्धीचें हन शाखाजाळ ।
तें कांहींचि न दिसे मृगजळ । चांदिणां जेवीं ॥ २६५ ॥
ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खड्गलता ।
छेदुनिया भवाश्वत्था । ऊर्ध्वमूळातें ॥ २६६ ॥
ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृतापुराणी ॥ ४ ॥
मग इदंतेसि वाळतें । जें मीपणेंतीण डाहारतें ।
तें रूप पाहिजे आपलें । आपणचि ॥ २६७ ॥
परी दर्पणाचेनि आधारें । एकचि करून दुसरें ।
मुख पाहाती गव्हारें । तैसें नको हो ॥ २६८ ॥

हैं पाहारणें ऐसैं असे वीरा । जैसा न बोडलिया विहिरा ।
मग आपलिया उगर्मी झरा । भरोनि ठाके ॥ २६९ ॥
नातरी आटलिया अंभ । निजबिंबीं प्रतिबिंब ।
निहटे कां नर्भीं नभ । घटाभावीं ॥ २७० ॥
नाना इंधनांशु सरतेया । वहिह परते जेवीं आपणपयां ।
तैसैं आपेंआप धनंजया । न्याहाळणें जें गा ॥ २७१ ॥
जिव्हे आपली चवी चाखणें । चक्षू निज बुबुळ देखणें ।
आहे तया ऐसैं निरीक्षणें । आपुलें पै ॥ २७२ ॥
कां प्रभेसि प्रभा मिले । गगन गगनावरी लोळे ।
नाना पाणी भरलें खोळे । पाणियाचिये ॥ २७३ ॥
आपणचि आपणयातें । पाहिजे जें अद्वैतें ।
तें ऐसैं होय निरुतें । बोलिजतु असे ॥ २७४ ॥
जें पाहिजतेनवीण पाहिजे । कांहीं नेणणाचि जाणिजे ।
आद्यपुरुष कां म्हणिजे । जया ठायारें ॥ २७५ ॥
तेथही उपाधीचा वोथंबा । घेऊनि श्रुति उभविती जिभा ।
मग नामरूपाचा वडंबा । करिती वायां ॥ २७६ ॥
पै भवस्वर्गा उबगले । मुमुक्षु योगज्ञाना वळघले ।
पुळती न यों इया निगाले । पैजा जेथ ॥ २७७ ॥
संसाराचिया पायां पुढां । पळती वीतराग होडा ।
ओलांडोनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा । घालिती मागां ॥ २७८ ॥
अहंतादिभावां आपुलियां । झाडा देऊनि आघवेया ।
पत्र घेती ज्ञानिये जया । मूळघरासीं ॥ २७९ ॥

पैं जेथुनी हे एवढी । विश्वपरंपरेची वेलांडी ।
वाढती आशा जैशी कोरडी । निदेंवाची ॥ २८० ॥
जिये कां वस्तूचें नेणणें । आणिलें थोर जगा जाणणें ।
नाहीं तें नांदविलें जेणें । मी तूंजर्गी ॥ २८१ ॥
पार्था तें वस्तु पहिलें । आपणपें आपुलें ।
पाहिजे जैसैंहिवलें । हिव हिवें ॥ २८२ ॥
आणीकही एक तया । वोळखण असे धनंजया ।
तरी जया कां भेटलिया । येणेंचि नाही ॥ २८३ ॥
परी तया भेटती ऐसैं । जे ज्ञानें सर्वत्र सरिसे ।
महाप्रळयांबूचे जैसैं । भरलेपण ॥ २८४ ॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।

द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाःपदमव्ययं तत् ॥ ७ ॥

जया पुरुषांचें कां मन । सांडोनि गेलें मोह मान ।
वर्षातीं जैसैंघन । आकाशातें ॥ २८५ ॥
निकवड्या निष्ठुरा । उबगिजे जेवीं सोयरा ।
तैसैंनागवती विकारां । वेटाळूं जे ॥ २८६ ॥
फळली केळी उन्मूळे । तैसी आत्मताभें प्रबळे ।
तयाची क्रिया ढाळेंढाळें । गळती आहे ॥ २८७ ॥
आगी लगलिया रुखीं । देखोनि सैरापळती पक्षी ।
तैसैंसांडिलें अशेखीं । विकल्पीं जे ॥ २८८ ॥
आडकें सकळ दोषतृणीं । अंकुरिजती जिये मेदिनी ।
तिये भेदबुद्धीची काहाणी । नाहीं जयातें ॥ २८९ ॥

सूर्योदयासरिसी। रात्री पळोनि जाय अपैसी।
गेली देहाहंता तैसी। अविवेसवें ॥ २९० ॥
पैं आयुष्यहीना जीवातें। शरीर सांडी जेवीं अवचितें।
तेवीं निदसुरें द्रैतें। सांडिले जे ॥ २९१ ॥
लोहावें सांकडें परिसा। न जोडे अंधारु रवि जैसा।
द्रैतबुद्धीचा तैसा। सदा दुकाळ जया ॥ २९२ ॥
अणा सुखदुःखाकारें। द्रंद्रें देहीं जियें गोचरें।
तियें जयां कां समोरें। होतीचिना ॥ २९३ ॥
स्वर्णावें राज्य कां मरण। नोहे हर्षशोकांसि कारण।
उपवळलिया जाण। जियापरी ॥ २९४ ॥
तैसैं सुखदुःखरूपीं। द्रंद्रीं जे पुण्यपापीं।
न घेपिजती सर्पीं। गरुड जैसैं ॥ २९५ ॥
आणि अनात्मवर्गनीर। सांडूनि आत्मरसावें क्षीर।
चरताति जे सविचार। राजहंसु ॥ २९६ ॥
जैसा वर्षोनि भूतलीं। आपला रसु अंशुमालीं।
मागौता आणी रश्मिजालीं। बिंबासीचि ॥ २९७ ॥
तैसैं आत्मभ्रांतीसार्तीं। वस्तु विस्तुरती बारावार्तीं।
ते एकवटिती ज्ञानदृष्टी। अखंड जे ॥ २९८ ॥
किंबहुना आत्मयाचा। निर्धारिं विवेकु जयांचा।
बुडाला वोघु गंगेचा। सिंधूमार्जी जैसा ॥ २९९ ॥
पैं आघवेंचि आपुलेंपणें। नुरेचि जया अभिलाषणें।
जैसैं येथूनि प्हरां जाणें। आकाशा नाहीं ॥ ३०० ॥

जैसा अग्नीचा डोंगरु । नेघे कोणी बीज अंकुरु ।
तैसामनीं जयां विकारु । उदैजेना ॥ ३०१ ॥
जैसा काढिलिया मंदराचतु । राहे क्षीराब्धि निश्चतु ।
तैसानुठी जयां सलु । कामोर्मीचा ॥ ३०२ ॥
चंद्रमा कळीं धाला । न दिसे कोणें आंगी वोसावला ।
तेवीं अपेक्षेचा अवखला । न पडे जयां ॥ ३०३ ॥
हें किली बोलूं असांगडें । जेवीं परमाणु नुरे वायूपुढें ।
तैसैं विषयांचें नावडे । नांवाचि जयां ॥ ३०४ ॥
एवं जे जे कोणी ऐसे । केले ज्ञानाग्नि हुताशें ।
ते तेथ मिलती जैसैं । हेमीं हेम ॥ ३०५ ॥
तेथ म्हणिजे कवणें ठाई । ऐसैंही पुससी कांहीं ।
तरी तें पद गा नाहीं । वेंचु जया ॥ ३०६ ॥
दृश्यपणें देखिजे । कां ज्ञेयत्वे जाणिजे ।
अमुकें ऐसैं म्हणिजे । तें जें नव्हे ॥ ३०७ ॥
न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्गाम परमं मम ॥ ६ ॥
पैं दीपाचिया बंबाळीं । कां चंद्र हन जें उजळी ।
हें काय बोलों अंशुमाली । प्रकाशीं जें ॥ ३०८ ॥
तें आघवेंचि दिसणें । जयाचें कां न देखणें ।
विश्व भासतसे जेणें । लपालेनी ॥ ३०९ ॥
जैसैं शिंपीपण हारपे । तंव तंव खरें होय रुपें ।
कां दोरी लोपतां सापें । फार होइजे ॥ ३१० ॥

तैसीं चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजें जियें फारें ।
तियें जयाचेनि आधारे । प्रकाशती ॥ ३११ ॥
ते वस्तु कीं तेजोराशी । सर्वभूतात्मक सरिसी ।
चंद्रसूर्याच्या मानसीं । प्रकाशे जे ॥ ३१२ ॥
म्हणौनि चंद्रसूर्य कडवसां । पडती वस्तूच्या प्रकाशा ।
यालागीं तेज जें तेजसा । तें वस्तूचें आंग ॥ ३१३ ॥
आणि जयाच्या प्रकाशीं । जग हारणे चंद्राकैसीं ।
सचंद्र नक्षत्रें जैसीं । दिनोदयीं ॥ ३१४ ॥
नातरी प्रबोधलिये वेळे । ते स्वर्णीचीं डिंडीमा मावळे ।
कां नुरेचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥ ३१५ ॥
तैसा जिये वस्तूच्या ठायीं । कोणहीच कां आभासु नाहीं ।
तें माझे निजधाम पाहीं । पाटाचें गा ॥ ३१६ ॥
पुढती जे तेथ गेले । ते न घेती माघौतीं पाउलें ।
महोदधीं कां मिनले । स्रोत जैसे ॥ ३१७ ॥
कां लवणाची कुंजरी । सूदलिया लवणसागरीं ।
होयचि ना माघारी । परती जैसी ॥ ३१८ ॥
नाना गेलिया अंतराला । न येतीचि वन्हिज्वाला ।
नाहीं तप्तलोहौनि जळा । निघणें जेवीं ॥ ३१९ ॥
तेवीं मजसीं एकवट । जे जाते ज्ञानें वोखट ।
तयां पुनरावृत्तीचीवाट । मोडली गा ॥ ३२० ॥
तेथ प्रज्ञापृथ्वीचारावो । पार्थु म्हणे जी जी पसावो ।
परी विनंती एकी देवो । चित्त देतु ॥ ३२१ ॥

तरी देवेंसि स्वयें एक होती । मग माघौते जे न येती ।
ते देवेंसि भिन्न आथी । कीं अभिन्न जी ॥ ३२२ ॥
जरी भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंबद्ध ।
जे फुलां गेलें षट्पद । ते फुलेंचि होती पां ॥ ३२३ ॥
पैं लक्ष्याहूनि अनारिसे । बाण लक्ष्यीं शिवोनि जैसैं ।
मागुते पडती तैसे । येतीचि ते ॥ ३२४ ॥
नातरी तूंचि ते स्वभावें । तरी कोणें कोणासि मिळवें ।
आपणयासी आपण रुपावें । शस्त्रें केवीं ? ॥ ३२५ ॥
म्हणौनि तुजसी अभिन्नां जीवां । तुझा संयोगवियोगु देवा ।
नये बोलों अवयवां । शरीरेंसीं ॥ ३२६ ॥
आणि जे सदां वेगळें तुजसीं । तयां मिळणीं नाहीं कोणे दिवशीं ।
मा येती न येती हे कायसी । वायबुद्धि ? ॥ ३२७ ॥
तरी कोण गा ते तूंतें । पावोनि न येती माघौते ।
हें विश्वतोमुखा मातें । बुझावीं जी ॥ ३२८ ॥
इये आक्षेपीं अर्जुनाच्या । तो शिरोमणि सर्वज्ञांचा ।
तोषला बोध शिष्याचा । देखोनियां ॥ ३२९ ॥
मग म्हणे गा महामती । मातें पावोनि न येती पुढती ।
ते भिन्नाभिन्न रिती । आहाती दोनी ॥ ३३० ॥
जें विवेकें खोलें पाहिजे । तरी मी तेचि ते सहजें ।
ना आहाचवाहाच तरी दुजे । ऐसेही गमती ॥ ३३१ ॥
जैसे पाणियावरी वेगळ । तळपतां दिसती कल्लोळ ।
एरुहवीं तरी निखिल । पाणीचि तें ॥ ३३२ ॥

कां सुवर्णाहुनि आनें । लेणीं गमती भिन्नं ।
मग पाहिजे तंव सोनें । आघवेवि ते ॥ ३३३ ॥
तैसें ज्ञानाचिये दिठी । मजसीं अभिन्नवि ते किरीटी ।
येर भिन्नपण ते उठी । अज्ञानास्तव ॥ ३३४ ॥
आणि साचोकारेनि वस्तुविचारें । कैवें मज एकासि दुसरें ।
भिन्नाभिन्नव्यवहारें । उमसिजेल ॥ ३३५ ॥
आघवेवि आकाश सूनि पोटीं । बिंबचि जें आते खोटी ।
तैं प्रतिबिंब कें उठी । कें रश्मि शिरे ? ॥ ३३६ ॥
कां कल्पांतींचिया पाणिया । काय वोट भरिती धनंजया ? ।
म्हणौनि कैचें अंश अविक्रिया । एका मज ॥ ३३७ ॥
परी ओघाचेनि मेळें । पाणी उजू परी वांकुडें जालें ।
रवी दुजेपण आलें । तोयबगें ॥ ३३८ ॥
व्योम चौफळें कीं वाटोळें । हें ऐसें कायिसयाही मिळे ।
परी घटमठीं वेंटाळें । तैसेंही आथी ॥ ३३९ ॥
हां गा निद्रेचेनि आधारें । काय एकलेनि जग न भरे ? ।
स्वप्नींचेनि जें अवतरे । रायपणें ॥ ३४० ॥
कां मिनलेनि किडाळें । वानिभेदासि ये सोळें ।
तैसा स्वमाये वेंटाळें । शुद्ध जें मी ॥ ३४१ ॥
तैं अज्ञान एक रूढे । तेणें कोऽहंविक्ल्पाचें मांडे ।
मग विवरुनि कीजे फुडें । देहो मी ऐसें ॥ ३४२ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसें शरीराचि येवहें । जैं आत्मज्ञान वेगळें पडे ।
तैं माझा अंशु आवडे । थोडेपणें ॥ ३४३ ॥
समुद्र कां वायुवर्षें । तरंगाकार उल्लसैं ।
तो समुद्रांशु ऐसा दिसे । सानिवा जेवीं ॥ ३४४ ॥
तेवीं जडातें जीवविता । देहाहंता उपजविता ।
मी जीव गर्भें पंडुसुता । जीवलोकीं ॥ ३४५ ॥
पैं जीवाचिया बोधा । गोचरु जो हा धांदा ।
तो जीवलोकशब्दा । अभिप्रावो ॥ ३४६ ॥
अगा उपजणें निमणें । हें साचवि जे कां मानणें ।
तो जीवलोकु मी म्हणे । संसारु हन ॥ ३४७ ॥
एवंविध जीवलोकीं । तूं मातें ऐसा अवलोकीं ।
जैसा चंद्रु कां उदकीं । उदकातीत ॥ ३४८ ॥
पैं काशमीराचा खा । कुंकुमावरी पांडवा ।
आणिका गमे लोहिवा । तो तरी नव्हे ॥ ३४९ ॥
तैसें अनादिपण न मोडे । माझें अक्रियत्व न खंडे ।
परी कर्ता भोक्ता ऐसें आवडे । ते जाण गा भ्रांती ॥ ३५० ॥
किंबहुना आत्मा चोखटु । होऊनि प्रकृतीसी एकवटु ।
बांधे प्रकृतिधर्माचा पाटु । आपणपयां ॥ ३५१ ॥
पैं मनादि साही इंद्रियें । श्रोत्रादि प्रकृतिकार्यें ।
तियें माझीं म्हणौनि होये । व्यापारारूढ ॥ ३५२ ॥
जैसें स्वर्णीं परिव्राजें । आपणपयां आपण कुटुंब होईजे ।
मग तयावेनि धांविजे । मोहें सैरा ॥ ३५३ ॥

तैसा आपलिया विस्मृती। आत्मा आपणचि प्रकृती- ।

सारिखा गमोनि पुढती । तियेसीचि भजे ॥ ३५४ ॥

मनाच्या रथीं वळघे । श्रवणाचिया द्वारे निघे ।

मग शब्दाचिया रिघे । रानामार्जी ॥ ३५५ ॥

तोचि प्रकृतीचा वागोर । त्वचेचिया मोहर ।

आणि स्पर्शाचिया घोर । वना जाय ॥ ३५६ ॥

कोणे एके अवसरि । रिघोनि नेत्राच्या द्वारी ।

मग रूपाच्या डोंगरीं । सै राहिडे ॥ ३५७ ॥

कां रसनेचिया वाटा । निघोनि गा सुभटा ।

रसाचा दरकुटा । भरोचि लागे ॥ ३५८ ॥

नातरी येणेंचि घ्राणें । जें देहांशु करी निघणें ।

मग गंधाची दारुणें । आडवें लंघी ॥ ३५९ ॥

ऐसेनि देहेंद्रियनायकें । धरुनि मन जवळिकें ।

भोगिजती शब्दादिकें । विषयभरणें ॥ ३६० ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८ ॥

परी कर्ता भोक्ता ऐसें । हें जीवाचे तैचि दिसे ।

जें शरीरीं कां पैसे । एकाधिये ॥ ३६१ ॥

जैसा आथिला आणि विलासिया । तैचि वोळखों ये धनंजया ।

जें राजसेव्या ठाया । वस्तीसि ये ॥ ३६२ ॥

तैसा अहंकर्तृत्वाचावाढु । कां विषयेंद्रियांचा धुमाडु ।

हा जाणिजे तै निवाडु । जें देह पाविजे ॥ ३६३ ॥

अथवा शरीरातें सांडी । तऱ्ही इंद्रियांची तांडी ।
हे आपण्यांसवें काढी । घेऊनि जाय ॥ ३६४ ॥
जैसा अपमानिला अतिथी । ने सुकृताची संपत्ति ।
कां साइखडेयाची गती । सूत्रतंतू ॥ ३६७ ॥
नाना मावळतेनि तपनें । नेइजेती लोकांचीं दर्शनें ।
हें असो द्रुती पवनें । नेईजे जैसी ॥ ३६६ ॥
तेवीं मनःषष्ठां ययां । इंद्रियांतें धनंजया ।
देहराजु ने देहा- । पासूनिगेला ॥ ३६७ ॥

श्रोत्रं चक्षुःस्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

मग येथ अथवा स्वर्गी । जेथ जें देह आपंगी ।
तेथ तैसेंचि पुढती पांगी । मनादिक ॥ ३६८ ॥
जैसा मालवलिया दिवा । प्रभेसी जाय पांडवा ।
मग उजळिजे तेथ तेधवां । तैसाचि फांके ॥ ३६९ ॥
तरी ऐसैसिया राहाटी । अविवेकियांचे दिठी ।
येतुलें हें किरीटी । गमेचि गा ॥ ३७० ॥
जे आत्मा देहासि आला । आणि विषयो येणेंचि भोगिला ।
अथवा देहोनि गेला । हें साचचि मानिती ॥ ३७१ ॥
एऱ्हवीं येणें आणि जाणें । कां करणें हा भोगणें ।
हें प्रकृतीचें तेणें । मानियेलें ॥ ३७२ ॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितं ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितं ।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

परी देहाचे मोटकें उभें । आणि चेतना तेथ उपलभे ।

तिये चळवळेचेनि लोभें । आला म्हणती ॥ ३७३ ॥

तैसेंचि तयां संगती । इंद्रियें आपुलाच्या अर्थी वर्तती ।

तया नांव सुभद्रापती । भोगणें जया ॥ ३७४ ॥

पाठीं भोगक्षीण आपैसे । देह गेलिया ते न दिसे ।

तेथें गेला गेला ऐसें । बोभाती गा ॥ ३७५ ॥

पैं रूखु डोलतु देखावा । तरी वारा वाजतु मानावा ।

रूखु नसे तेथें पांडवा । नाही तो गा ? ॥ ३७६ ॥

कां आरिसा समोर ठेविजे । आणि आपणपें तेथ देखिजे ।

तरी तेधवांचि जालें मानिजे । काय आधीं नाहीं ? ॥ ३७७ ॥

कां परता केलिया आरिसा । लोपु जाला तया आभासा ।

तरी आपणपें नाहीं ऐसा । निश्चयो करवा ? ॥ ३७८ ॥

शब्द तरी आकाशाचा । परी कपालीं पिटे मेघाचा ।

कां चंद्रीं वेगु अग्राचा । अरोपिजे ॥ ३७९ ॥

तैसें होइजे जाइजे देहें । तें आत्मसत्ते अविक्रिये ।

निष्टंकिती गा मोहें । आंधले ते ॥ ३८० ॥

येथ आत्मा आत्मयाच्या ठायीं । देखिजे देहींचा धर्म देहीं ।

ऐसें देखणें तें पाहीं । आन आहाती ॥ ३८१ ॥

ज्ञानें कां जयाचे डोळे । देखोनि न राहती देहींचे खोळे ।

सूर्यरश्मी आणियाळे । ग्रीष्मीं जैसें ॥ ३८२ ॥

तैसे वितेकाचेनि पैसें । जयांची स्फूर्ती स्वरूपीं बैसे ।
ते ज्ञानिये देखती ऐसें । आत्मयातें ॥ ३८३ ॥
जैसें तारांगणीं भरलें । गगन समुद्रीं बिंबलें ।
परी तें तुटोनि नाहीं पडिलें । ऐसें निवडे ॥ ३८४ ॥
गगन गगनींचि आहे । हें आभासे तें वाये ।
तैसा आत्मा देखती देहें । गंवसिलाही ॥ ३८५ ॥
खळाळाच्या लगबगीं । फेडूनि खळाळाच्या भागीं ।
देखिजे चंद्रिका कां उगीं । चंद्रीं जेवीं ॥ ३८६ ॥
कां नाडरचि भरे शोषें । सूर्यु तो जैसा तैसाचि असे ।
देह होतां जातां तैसें । देखती मातें ॥ ३८७ ॥
घट्ट मट्ट घडले । तेचि पाठीं मोडले ।
परी आकाश तें संवले । असतचि असे ॥ ३८८ ॥
तैसें अखंडे आत्मसते । अज्ञानदृष्टि कल्पितें ।
हें देहचि होतें जातें । जाणती फुडें ॥ ३८९ ॥
चैतन्य चले ना वोहटे । चेष्टवी ना चेष्टे ।
ऐसें आत्मज्ञानें वोखटें । जाणती ते ॥ ३९० ॥
आणि ज्ञानही आपैतें होईल । प्रज्ञा परमाणुही उगाणा घेईल ।
सकळ शास्त्रांचें येईल । सर्वस्व हातां ॥ ३९१ ॥
परी ते व्युत्पत्ति ऐसी । जरी विरक्ति न रिगे मानसीं ।
तरी सर्वात्मका मजसीं । नव्हेचि भेटी ॥ ३९२ ॥
पै तोंड भरो कां विचार । आणि अंतःकरणीं विषयांसि थारा ।
तरी नातुडें धनुर्धरा । त्रिशुद्धी मी ॥ ३९३ ॥

हां गा वोसणतयाच्या ग्रंथीं । काई तुटती संसारगुंती ? ।

कीं परिवसिलिया पोथी । वाचिली होय ? ॥ ३९४ ॥

नाना बांधोनियां डोळे । घ्राणीं लाविजती मुक्ताफळें ।

तरी तयांचें काय कळे । मोल मान ? ॥ ३९५ ॥

तैसा चित्तीं अहंते ठावो । आणि जिभे सकळशास्त्रांचा सरावो ।

ऐसेनि कोडी एक जन्म जावो । परी न पविजे मातें ॥ ३९६ ॥

जो एक मी कां समस्तीं । व्यापकु असें भूतजातीं ।

ऐक तिये व्याप्ती । रूप करूं ॥ ३९७ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

तरी सूर्यासकट आघवी । हे विश्वरचना जे दावी ।

ते दीप्ति माझी जाणावी । आद्यंतीं आहे ॥ ३९८ ॥

जल शोषूनि गेलिया सविता । ओलांश पुरवीतसे जे माघौता ।

ते चंद्रां पंडुसुता । ज्योत्स्ना माझी ॥ ३९९ ॥

आणि दहन-पाचनसिद्धी । करीतसे जें निरवधी ।

ते हुताशीं तेजोवृद्धी । माझीचि गा ॥ ४०० ॥

गामाविश्य च भूतानि धार्याम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

मी रिगालों असें भूतलीं । म्हणौनि समुद्र महाजळीं ।

हे पांसूचिठेंपुळी । विरेचिना ॥ ४०१ ॥

आणी भूतेंही चराचरें । हे धरितसे जियें अपारें ।

तियें मीचि धरी धरे । रिगोनियां ॥ ४०२ ॥

गगनीं मी पंडुसुता । चंद्राचेनि मिसें अमृता ।

भरता जालों चालता । सरोवरु ॥ ४०३ ॥

तेथूनि फांकती रश्मिकर । ते पाट पेलूनि अपार ।

सर्वोषधींचे आगर । भरित असें मी ॥ ४०४ ॥

ऐसेनि सरयादिकां सकळां । करी धान्यजाती सुकाळा ।

दें अन्नद्वारां जिव्हाळा । भूतजातां ॥ ४०५ ॥

आणि निपजविलें अन्न । तरी तैसें कैचें दीपन ।

जेणें जिरूनि समाधान । भोगिती जीव ॥ ४०६ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

म्हणौनि प्राणिजातांच्या घटीं । करुनि कंदावरी आगिठी ।

दीप्ति जठरींही किरीटी । मीचि जालों ॥ ४०७ ॥

प्राणापानाच्या जोडभातीं । फुंकफुंकोनियां अहोराती ।

आटीतसें नेणों किती । उदरामार्जी ॥ ४०८ ॥

शुष्कें अथवा स्निग्धें । सुपवतें कां विदग्धें ।

परी मीचि गा चतुर्विधें । अन्नें पतीं ॥ ४०९ ॥

एवं मीचि आघवें जन । जना निरवितें मीचि जीवन ।

जीवनीं मुख्य साधन । वन्हिही मीचि ॥ ४१० ॥

आतां ऐसियाहीवरी काई । सांगों व्याप्तीची नवाई ।

येथ दुजें नाहीचि घेई । सर्वत्र मी गा ॥ ४११ ॥

तरी कैसेनि पां वेखें । सदा सुखियें एकें ।

एकें तियें बहुदुःखें । क्रांत भूतें ॥ ४१२ ॥

जैसी सगळिये पाटणीं । एकेंचि दीपें दिवेलावणी ।

जालिया कां न देखणी । उरतीं एकें ॥ ४१३ ॥

ऐसी हन उखिविखी । करित आहासि मानसीं कीं ।

तरी परिस तेही निकी । शंका फेडुं ॥ ४१४ ॥

पैं आघवा मीचि असें । येथ नाहीं कीर अनारिसें ।

परी प्राण्यांचिया उल्लासें । बुद्धि ऐसा ॥ ४१५ ॥

जैसें एकचि आकाशध्वनी । वाद्यविशेषीं आनानीं ।

वाजावें पडे भिन्नीं । नादांतरीं ॥ ४१६ ॥

कां लोकचेष्टीं वेगळातां । जो हा एकचि भानु उदैता ।

तो आनानी परी गेला । उपयोगासी ॥ ४१७ ॥

नाना बीजधर्मानुरूप । झाडीं उपजविलें आप ।

तैसें परिणमलें स्वरूप । माझे जीवां ॥ ४१८ ॥

अगा नेणा आणि चतुरा । पुढां निळयांचा दुसरा ।

नेणा सर्पत्वे जाता येरा । सुखातार्गीं ॥ ४१९ ॥

हें असो स्वातीचें उदक । शुक्तीं मोतीं व्याळीं विख ।

तैसा सज्जानांसी मी सुख । दुःख तो अज्जानांसी ॥ ४२० ॥

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेववाहम् ॥ १५ ॥

एरहीं सर्वांच्या हृदयदेशीं । मी अमुका आहे ऐसी ।

जे बुद्धि स्फुरे अहर्निशीं । ते वस्तु गा मी ॥ ४२१ ॥

परी संतासवें वसतां । योगज्ञानीं पैसतां ।

गुरुचरण उपासितां । वैराग्येसीं ॥ ४२२ ॥

येणोचि सत्कर्म । अशेषही अज्ञान विरमे ।
जयांचें अहं विश्रामे । आत्मरूपीं ॥ ४२३ ॥
ते आपेआप देखोनि देखीं । मियां आत्मेनि सदा सुखी ।
येथें मीवांचून अवलोकीं । आन हेतु असे ? ॥ ४२४ ॥
अगा सूर्योदयो जालिया । सूर्ये सूर्यचि पहावा धनंजया ।
तेवीं मातें मियां जाणावया । मीचि हेतु ॥ ४२५ ॥
ना शरीरपरातें सेवितां । संसारगौरवचि ऐकतां ।
देहीं जयांची अहंता । बुडोनि ठेलीं ॥ ४२६ ॥
ते स्वर्गसंसारलागीं । धांवतां कर्ममार्गी ।
दुःखाच्या सेलभागीं । विभागी होती ॥ ४२७ ॥
परी हेंही होणें अर्जुना । मजचिस्तव तया अज्ञाना ।
जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना । निद्रेतें होय ॥ ४२८ ॥
पैं अर्भें दिवसु हरपला । तोहि दिवसेंचि जाणों आला ।
तेवीं मी नेणोनि विषयो देखिला । मजचिस्तव भूर्तीं ॥ ४२९ ॥
एवं निद्रा कां जागणिया । प्रबोधुचि हेतु धनंजया ।
तेवीं ज्ञाना अज्ञाना जीवां यां । मीचि मूळ ॥ ४३० ॥
जैसें सर्पत्वा कां दोरा । दोरुचि मूळ धनुर्धरा ।
तैसा ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांचि सिद्ध ॥ ४३१ ॥
म्हणोनि जैसा असें तैसया । मातें नेणोनि धनंजया ।
वेदु जाणों गेला तंव तया । जालिया शाखा ॥ ४३२ ॥
तरी तिहीं शाखाभेदीं । मीचि जाणजे त्रिशुद्धी ।
जैसा पूर्वापरानदी । समुद्रचि ठी ॥ ४३३ ॥

आणि महासिद्धांतापार्सी । श्रुति हारपतीं शब्देंसीं ।
जैसिया संगंधा आकाशीं । वातलहरी ॥ ४३४ ॥
तैसैं समस्तही श्रुतिजात । ठाके लाजिले ऐसैं निवांत ।
तें मीचि करीं यथावत । प्रकटोनियां ॥ ४३५ ॥
पाठीं श्रुतिसकट अशेष । जग हारये जेथ निःशेष ।
तें निजज्ञानही चोख । जाणता मीचि ॥ ४३६ ॥
जैसैं निदेलिया जागिजे । तेव्हां स्वप्नींचे कीर नाहीं दुजें ।
परी एकत्वही देखों पाविजे । आपलेंचि ॥ ४३७ ॥
तैसैं आपलें अद्भयपण । मी जाणतसैं दुजेनवीण ।
तयाही बोधाकारण । जाणता मीचि ॥ ४३८ ॥
मग आगी लागलिया कापुरा । ना काजळी ना वैश्वानरा ।
उरणें नाहीं वीरा । जयापरी ॥ ४३९ ॥
तेवीं समूळ अविद्या खाये । तें ज्ञानही जें बुडोनि जाये ।
तर्ही नाहीं कीर नोहे । आणि न साहे असणेंही ॥ ४४० ॥
पैं विश्व घेऊनि गेला मागेंसीं । तया चोरातें कवण कें गिंवसी ? ।
जे कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध ते मी ॥ ४४१ ॥
ऐसी जडाजडव्याप्ती । रूप करितां कैवल्यपती ।
ठी केली निरूपहितीं । आपुल्या रूपीं ॥ ४४२ ॥
तो आघवाचि बोधु सहसा । अर्जुनीं उमटला कैसा ।
व्योमींचा चंद्रोदयो जैसा । क्षीरार्णवीं ॥ ४४३ ॥
कां प्रतिभिंती चोखटे । समोरील चित्र उमटे ।
तैसा अर्जुनें आणि वैकुंठें । नांदतसे बोधु ॥ ४४४ ॥

तरी बाप वस्तुस्वभावो । फावे तंव तंव गोडिये थांवो ।
म्हणौनि अनुभवियांचा रावो । अर्जुनम्हणे ॥ ४४५ ॥
जी व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जें आतां ।
स्वरूप प्रसंगता । बोलिले देवो ॥ ४४६ ॥
ते एक वेळ अव्यंगवाणें । कीजो कां मजकारणें ।
तेथ द्वारकेचा नाथु म्हणे । भलें केलें ॥ ४४७ ॥
पैं अर्जुना आम्हांहि वाडेंकोडें । अखंडा बोलों आवडे ।
परी काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसें ॥ ४४८ ॥
आजि मनोरथांसि फळ । जोडलासि तूं केवळ ।
जे तोंड भरुनि निखळ । आलासि पुसों ॥ ४४९ ॥
जें अट्टैताहीवरी भोगिजे । तें अनुभवींच तूं विरजे ।
पुसोनि मज माझें । देतासि सुख ॥ ४५० ॥
जैसा आरिसा आलिया जवलां । दिसे आपणपें आपला डोळा ।
तैसा संवादिया तूं निर्मळा । शिरोमणी ॥ ४५१ ॥
तुवां नेणोनि पुसावें । मग आम्ही परिसऊं बैसावें ।
तो गा हा पाडु नव्हे । सोयरेया ॥ ४५२ ॥
ऐसें म्हणौनि आतिंगिलें । कृपादृष्टी अवलोकिलें ।
मग देवो काय बोलिले । अर्जुनेसीं ॥ ४५३ ॥
पैं दोहीं वोठीं एक बोलणें । दोहीं चरणीं एक चालणें ।
तैसें पुसणें सांगणें । तुजें माझें ॥ ४५४ ॥
एवं आम्ही तुम्ही येथें । देखावें एका अर्थातें ।
सांगतें पुसतें येथें । दोन्ही एक ॥ ४५५ ॥

ऐसा बोलत देवो भुलला मोहें । अर्जुनातें आलिंगूनि ठाये ।
मग बिहाला म्हणे नोहें । आवडी हे ॥ ४५६ ॥
जाले इक्षुरसाचें ढाल । तरी लवण देणें किडाळ ।
जे संवादसुखाचें रसाल । नासेल थितें ॥ ४५७ ॥
आधींच आम्हां यया कांहीं । नरनारायणासी भिन्न नाहीं ।
परी आतां जिये माइया ठाई । वेगु हा माझा ॥ ४५८ ॥
इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण म्हणे वीरशा ।
पैं गा तो तुवां कैसा । प्रभु केला ? ॥ ४५९ ॥
जो अर्जुन श्रीकृष्णीं विरत होता । तो परतोनि मागुता ।
प्रश्नावलीची कथा । ऐकों आला ॥ ४६० ॥
तेथ सद्गदें बोलें । अर्जुनें जी जी म्हणितलें ।
निरुपाधिक आपुलें । रूप सांगा ॥ ४६१ ॥
यया बोला तो शारङ्गी । तेंचि सांगावयालागीं ।
उपाधी दोहीं भागीं । निरूपीत असे ॥ ४६२ ॥
पुसिलिया निरुपहित । उपाधि कां सांगे येथ ।
हें कोणहाही प्रस्तुत । गमे जरी ॥ ४६३ ॥
तरी ताकाचें अंश फेडणें । याचि नांव तोणी काढणें ।
चोखाचिये शुद्धी तोडणें । कीडचि जेवीं ॥ ४६४ ॥
बाबुलीचि सारावी हातें । परी पाणी तंव असे आडतें ।
अभ्रचि जावें गगन तें । सिद्धचि कीं ॥ ४६५ ॥
वरील कोंडियाचा गुंडाला । झाडूनि केलिया वेगला ।
कणु घेतां विरंगोला । असे काई ? ॥ ४६६ ॥

तैसा उपाधि उपहितां । श्वेटु जेथ विचारितां ।
तें कोणातेंही न पुसतां । निरुपाधिक ॥ ४६७ ॥
जैसें न सांगणेंवरी । बाळा पतीसी रूप करी ।
बोल निमालेपणें विवरी । अचर्वातें ॥ ४६८ ॥
पैं सांगणेया जोगें नव्हे । तेथींचें सांगणें ऐसें आहे ।
म्हणौनि उपाधि लक्ष्मीनाहे । बोलिजे आर्दी ॥ ४६९ ॥
पाडिव्याची चंद्रेखा । निरुती दावावया शाखा ।
दाविजे तेवीं औपाधिका । बोली इया ॥ ४७० ॥

दाविमौ पुरुषौ लोके क्षश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

मग तो म्हणे गा सव्यसाची । पैं इये संसारपाटणीची ।
वरती साविया टांची । दुपुरुषीं ॥ ४७१ ॥
जैसी आघवांचि गगनीं । नांदत दिवोरात्री दोन्ही ।
तैसे संसार राजधानीं । दोन्हीचि हे ॥ ४७२ ॥
आणिकही तिजा पुरुष आहे । परी तो या दोहींचें नांव न साहे ।
जो उदेलो गावेंसीं खाये । दोहींतें ययां ॥ ४७३ ॥
परी ते तंव गोठी असो । आधीं दोन्हींची हे परियेसों ।
जें संसारग्रामा वसों । आले असती ॥ ४७४ ॥
एक आंधळा वेडा पंगु । येर सर्वांगें पुरता चांगु ।
परी ग्रामगुणें संगु । घडला दोघां ॥ ४७५ ॥
तया एका नाम क्षरु । येरातें म्हणती अक्षरु ।
इहीं दोहींचि परी संसारु । कोंदला असे ॥ ४७६ ॥

आतां क्षरु तो कवणु । अक्षरु तो किं लक्षणु ।
हा अभिप्रायो संपूर्णु । वितंचूं गा ॥ ४७७ ॥
तरी महदहंकारा- । लागुनियां धनुर्धरा ।
तृणांतींवापांगोरा- । वरी पैं गा ॥ ४७८ ॥
जें कांहीं सानें थोर । चालतें अथवा स्थिर ।
किंबहुना गोचर । मनबुद्धींसि जें ॥ ४७९ ॥
जेतुलें पांचभौतिक घडतें । जें नामरूपा सांपडतें ।
गुणत्रयाच्या पडतें । कामठां जें ॥ ४८० ॥
भूताकृतीचें नाणें । घडत भांगारें जेणें ।
कालासि जूं खेळणें । जिहीं कवडां ॥ ४८१ ॥
जाणणेंचि विपरीतें । जें जें कांहीं जाणजेतें ।
जें प्रतिक्षणीं निमतें । होऊनियां ॥ ४८२ ॥
अगा काढूनि भ्रांतीचे दांग । उभवी सृष्टीचें आंग ।
हें असो बहु जग । जया नाम ॥ ४८३ ॥
पैं अष्टधा भिन्न ऐसें । जें दाविलें प्रकृतिमिसें ।
जें क्षेत्रद्वारां छतिसें । भागी केलें ॥ ४८४ ॥
हें मागील सांगों किती । अगा आतांचि जें प्रस्तुतीं ।
वृक्षाकाररूपाकृती । निरूपिलें ॥ ४८५ ॥
तें आघवेंचि साकारें । कल्पुनी आपणपयां पुरे ।
जालें असें तदनुसारें । वैतन्यचि ॥ ४८६ ॥
जैसा कुहां आपणचि बिबें । सिंह प्रतिबिंब पाहतां क्षोभे ।
मग क्षोभला समारंभें । घाली तेथ ॥ ४८७ ॥

कां सलिर्ली असतचि असे । व्योमावरी व्योम बिंबे जैसैं ।

अद्वैत होऊनि तैसैं । द्वैत घेपे ॥ ४८८ ॥

अर्जुना गा यापरी । साकार कल्पूनि पुरीं ।

आत्मा विस्मृतीचिकरी । निद्रा तेथ ॥ ४८९ ॥

पैं स्वप्नीं सेजार देखिजे । मग पहुडणें जैसैं तेथ कीजे ।

तैसैं पुरीं शयन देखिजे । आत्मयासी ॥ ४९० ॥

पाठीं तिये निद्रेचेनि भरें । मी सुखी दुःखी म्हणत घोरें ।

अहंममतेचेनि थोरें । तोसणायें सादें ॥ ४९१ ॥

हा जनकु हे माता । हा मी गौर हीन पुरता ।

पुत्र वित कांता । माझें हें ना ॥ ४९२ ॥

ऐसिया वेंघोनि स्वप्ना । धांवत भवस्वर्गाचिया राना ।

तया चैतन्या नाम अर्जुना । क्षर पुरुषु गा ॥ ४९३ ॥

आतां ऐक क्षेत्रज्ञु येणें । नामें जयातें बोलणें ।

जग जीवु कां म्हणे । जिये दशेतें ॥ ४९४ ॥

जो आपुलेनि विसरें । सर्व भूतत्वे अनुकरें ।

तो आत्मा बोलिजे क्षरें । पुरुष नामें ॥ ४९५ ॥

जे तो वस्तुस्थिती पुरता । म्हणौनि आली पुरुषता ।

वरी देहपुरीं निदैंजतां । पुरुषनामें ॥ ४९६ ॥

आणि क्षरपणाचा नाथिता । आळु यया ऐसेनि आला ।

जे उपाधींचि आतला । म्हणौनियां ॥ ४९७ ॥

जैसी खळाळीचिया उदका- । सरसीं आंदोळे चंद्रिका ।

तैसा विकारां औपाधिका । ऐसाचि गमे ॥ ४९८ ॥

कां खलात्तु मोटका शोषे । आणि चंद्रिका तें सरिसींच भ्रंशे ।
तैसा उपाधिनाशीं न दिसे । उपाधिकु ॥ ४९९ ॥
ऐसें उपाधीचेनि पाडें । क्षणिकत्व यातें जोडे ।
तेणें खोंकरपणें घडे । क्षर हें नाम ॥ ५०० ॥
एवं जीववैतन्य आघवें । हें क्षर पुरुष जाणावें ।
आतां रूप करूं बरवें । अक्षरासी ॥ ५०१ ॥
तरी अक्षरु जो दुसरा । पुरुष पै धनुर्धरा ।
तो मध्यस्थु गा गिरिवशं । मेरु जैसा ॥ ५०२ ॥
जे तो पृथ्वीपाताळ स्वर्गी । इहीं न भेदे तिहीं भार्गी ।
तैसा दोहीं ज्ञानाज्ञानांर्गी । पडेना जो ॥ ५०३ ॥
ना यथार्थज्ञानें एक होणें । ना अन्यथात्वे दुजें घेणें ।
ऐसें निखिल जें नेणणें । तेंचि तें रूप ॥ ५०४ ॥
पांसुता निःशेष जाये । ना घटभांडादि होये ।
तया मृत्पिंडाऐसें आहे । मध्यस्थ जें ॥ ५०५ ॥
पै आटोनि गेलिया सागरु । मग तरंगु ना नीरु ।
तया ऐशी अनाकारु । जे दशा गा ॥ ५०६ ॥
पार्था जाणणें तरी बुडे । परी स्वप्नाचें कांहीं न मांडे ।
तैसिये निद्रे सांगडें । न्याहाळणें जें ॥ ५०७ ॥
विश्व आघवेंचि मावळे । आणि आत्मबोधु तरी नुजळे ।
तिये अज्ञानदशे केवळे । अक्षरु नाम ॥ ५०८ ॥
सर्वा कळीं सांडिलें जैसें । चंद्रपण उरे अंवसे ।
रूप जाणावें तैसें । अक्षराचें ॥ ५०९ ॥

पैं सर्वोपाधिविनाशें । हे जीवदशा जेथ पैसे ।
फलपाकांत जैसैं । झाड बीजीं ॥ ५१० ॥
तैसैं उपाधी उपहित । थोकोनि ठाके जेथ ।
तयातें अव्यक्त । बोलती गा ॥ ५११ ॥
घन अज्ञान सुषुप्ती । तो बीजभावो म्हणती ।
येर स्वप्न हन जागृती । फलभावो तयाचा ॥ ५१२ ॥
जयासी कां बीजभावो । वेदांतीं केला ऐसा आवो ।
तो तया पुरुषा ठावो । अक्षराचा ॥ ५१३ ॥
जेथूनि अन्यथाज्ञान । फांकोनि जागृतिस्वप्न ।
नानाबुद्धीचें रान । रिगालें असे ॥ ५१४ ॥
जीवत्व जेथुनी किरीटी । विश्व उठतचि उठी ।
ते उभय भेदांची मिठी । अक्षरु पुरुषु ॥ ५१५ ॥
येरु क्षर पुरुषु कां जनीं । जिहीं खेळे जागृतींस्वप्नीं ।
तिया अवस्था जो दोन्ही । वियाला गा ॥ ५१६ ॥
पैं अज्ञानघनसुषुप्ती । ऐसैं सी जे कां ख्याती ।
या उणी एकी प्राप्ती । ब्रह्माची जे ॥ ५१७ ॥
साचचि पुढती वीरा । जरी न येतां स्वप्न जागरा ।
तरी ब्रह्मभावो साचोकारा । म्हणों येता ॥ ५१८ ॥
परी प्रकृतिपुरुषें दोनी । अभ्रें जालीं जियें गगनीं ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञ स्वप्नीं । देखिला जियें ॥ ५१९ ॥
हें असो अधोशाखा । या संसाररूपा रुखा ।
मूळ तें रूप पुरुषा । अक्षराचें ॥ ५२० ॥

हा पुरुषु कां म्हणिजे । जे पूर्णपणेंचि निजें ।
पैं मायापुरीं पड्डिजे । तेणेंही बोलें ॥ ५२१ ॥
आणि विकारांची जे वारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी ।
नेणिजे जिये माझारीं । ते सुषुप्ती गा हा ॥ ५२२ ॥
म्हणौनि यया आपैसैं । क्षरणें या नसे ।
आणिकेंही हा न नाशे । ज्ञानाउणें ॥ ५२३ ॥
यालागीं हा अक्षरु । ऐसा वेदांतीं डगरु ।
केला देशी थोरु । सिद्धांताच्या ॥ ५२४ ॥
ऐसैं जीवकार्य कारण । जया मायासंगुचि लक्षण ।
अक्षर पुरुषु जाण । चैतन्य तें ॥ ५२५ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मैत्युदाहृतः ॥

यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

आतां अन्यथाज्ञानीं । या दोनी अवस्था जया जनीं ।
तया हरपती घनीं । अज्ञानतर्त्वीं ॥ ५२६ ॥
तें अज्ञान ज्ञानीं बुडालिया । ज्ञानें कीर्तिमुखत्व केलिया ।
जैसा वन्हि काष्ठ जाळूनियां । स्वयें जळे ॥ ५२७ ॥
तैसें अज्ञान ज्ञानें नेलें । आपण वस्तु देऊनि गेलें ।
ऐसैं जाणणेंनिवीण उरलें । जाणतें जें ॥ ५२८ ॥
तें तो गा उत्तम पुरुषु । जो तृतीयकां निष्कर्षु ।
दोहींहून आणिकु । मागिता जो ॥ ५२९ ॥
सुषुप्तीं आणि स्वप्ना- । पासूनि बहुवें अर्जुना ।
जाणणें जैसैं आना । बोधाचेंचि ॥ ५३० ॥

कां र१मी हन मृगजळ । पासूनि अर्कमंडळा ।
अफाटु तेवीं वेगळा । उत्तमु गा ॥ ५३१ ॥
हें ना काष्ठींचा काष्ठाहुनी । अनारिसा जैसा वन्ही ।
तैसा क्षराक्षरापासुनी । आनचि तो ॥ ५३२ ॥
पैं ब्रासूनि आपली मर्यादा । एक करीत नदीनदां ।
उठी कल्पांतीं उदावादा । एकार्णवाचा ॥ ५३३ ॥
तैसैं स्वप्न ना सुषुप्ती । ना जागराची गोठी आथी ।
जैसी गिळिली दिवोराती । प्रलयतेजें ॥ ५३४ ॥
मग एकपण ना दुजें । असें नाहीं हें नेणजे ।
अनुभव निर्बुजे । बुडाला जेथें ॥ ५३५ ॥
ऐसैं आथि जें कांहीं । तें तो उत्तम पुरुषु पाहीं ।
जें परमात्मा इहीं । बोलिजे नामीं ॥ ५३६ ॥
तेंही एथ न मिसळतां । बोलणें जीवत्तें पंडुसुता ।
जैसी बुडणेयाची वार्ता । थडियेचा कीजे ॥ ५३७ ॥
तैसैं विवेकाचिये कांठीं । उभें ठाकलिया किरीटी ।
परावराचिया गोठी । करणें वेदां ॥ ५३८ ॥
म्हणौनि पुरुषु क्षराक्षरु । दोन्ही देखोनि अवर ।
यातें म्हणती परु । आत्मरूप ॥ ५३९ ॥
अर्जुना ऐसिया परी । परमात्मा शब्दवरी ।
सूचिजे गा अवधारीं । पुरुषोत्तमु ॥ ५४० ॥
एरहवीं न बोलणेंचि बोलणें । जेथिंचें सर्व नेणवा जाणणें ।
कांहींच न होनि होणें । जे वस्तु गा ॥ ५४१ ॥

सोऽहं तैही अस्तवले । जेथ सांगतेंचि सांगणें जालें ।

द्रष्टव्सेसी गेलें । दृश्य जेथ ॥ ५४२ ॥

आतां बिंबा आणि प्रतिबिंबा- । मार्जी केंची हें म्हणों नये प्रभा ? ।

जरूही कैसेनि हे लाभा । जायेचि ना ॥ ५४३ ॥

कां घ्राणा फुला दोहीं । द्रुती असे जे माझारिलां ठायीं ।

ते न दिसे तरी नाहीं । ऐसें बोलों नये ॥ ५४४ ॥

तैसें द्रष्टा दृश्य हें जाये । मग कोण म्हणे काय आहे ।

हेंचि अनुभवे तेंचि पाहें । रूप तथा ॥ ५४५ ॥

जो प्रकाशयेंवीण प्रकाशु । ईशितव्येंवीण ईशु ।

आपणेंनीचि अवकाशु । वसवीत असे जो ॥ ५४६ ॥

जो नादें ऐकिजता नादु । स्वादें चाखिजता स्वादु ।

जो भोगिजतसे आनंदु । आनंदेंचि ॥ ५४७ ॥

जो पूर्णतेचा परिणामु । पुरुषु गा पुरुषोत्तमु ।

विश्रांतीचाही विश्रामु । विराला जेथें ॥ ५४८ ॥

सुखासि सुख जोडिलें । जें तेज तेजासि सांपडलें ।

शून्यही बुडालें । महाशून्यांजिये ॥ ५४९ ॥

जो विकासाहीवरी उरता । ब्रासातेंही ब्रासूनिपुरता ।

जो बहुतें पाडें बहुतां- । पासूनिबहु ॥ ५५० ॥

पैं नेणतयाप्रती । रूपेपणाची प्रतीती ।

रुपें न होनि शुक्ती । दावी जेवीं ॥ ५५१ ॥

कां नाना अलंकारदशे । सोनें न लपत लपालें असे ।

विश्व न होनियां तैसें । विश्व जो धरी ॥ ५५२ ॥

हैं असो जलतरंगा । नाहीं सिनानेपण जेवीं गा ।
तेवीं दिसता प्रकाशु जगा । आपणचि जो ॥ ५५३ ॥
आपुलिया संकोचविकाशा । आपणचि रूप वीरिशा ।
हा जळीं चंद्र हन जैसा । समग्र गा ॥ ५५४ ॥
तैसा विश्वपणें कांहीं होये । विश्वलोपीं कहीं न जाये ।
जैसा रात्रीं दिवसें नोहे । द्विधा रवि ॥ ५५५ ॥
तैसा कांहींचि कोणीकडे । कायिसेनिहि वेंचीं न पडे ।
जयाचें सांगडें । जयासीचि ॥ ५५६ ॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।

अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

जो आपणपेंचि आपणया । प्रकाशीतसे धनंजया ।
काय बहु बोलों जया । नाहीं दुजें ॥ ५५७ ॥
तो गा मी निरुपाधिकु । क्षराक्षरोत्तमु एकु ।
म्हणौंनि म्हणे वेद लोकु । पुरुषोत्तमु ॥ ५५८ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

परी हें असो ऐसिया । मज पुरुषोत्तमातें धनंजया ।
जाणे जो पाहलेया । ज्ञानमित्रें ॥ ५५९ ॥
वेडलिया आपुलें ज्ञान । जैसें नाहीचि होय स्वप्न ।
तैसें स्फुरतें त्रिभुवन । वावों जालें ॥ ५६० ॥
कां हातीं घेतलिया माला । फिटे सर्पाभासाचा कांटाळा ।
तैसा माझेनि बोधें टवाळा । नागवे तो ॥ ५६१ ॥

लेणें सोनेंचि जो जाणें । तो लेणेंपण तें वावो म्हणे ।

तेवीं मी जाणोनि जेणें । वालिला भेदु ॥ ५६२ ॥

मग म्हणे सर्वत्र सत्त्वदानंदु । मीचि एकु स्वतःसिद्धु ।

जो आपणेनसीं भेदु । नेणोनियां जाणे ॥ ५६३ ॥

तेणेंचि सर्व जाणितलें । हेंडी म्हणणें थेंकुलें ।

जे तया सर्व उरलें । दैत नाहीं ॥ ५६४ ॥

म्हणोनि माझिया भजना । उचितु तोचि अर्जुना ।

गगन जैसें आलिंगना । गगनाचिया ॥ ५६५ ॥

क्षीरसागर परगुणें । कीजे क्षीरसागरचिपणें ।

अमृतचि होऊनि मिळणें । अमृतीं जेवीं ॥ ५६६ ॥

साडेपंधरा मिसळावें । तें साडेपंधरेंचि होआवें ।

तेवीं मी जालिया संभवे । भक्ति माझी ॥ ५६७ ॥

हां गा सिंधूसि आनी होती । तरी गंगा कैसेनि मिळती ? ।

म्हणोनि मी न होतां भक्ती । अन्वयो आहे ? ॥ ५६८ ॥

ऐशियालागीं सर्व प्रकारीं । जैसा कल्लोळु अनन्यु सागरीं ।

तैसा मातें अवधारीं । भजिन्नला जो ॥ ५६९ ॥

सूर्या आणि प्रभे । एकवंकी जेणें लोभें ।

तो पाडु मानूंलाभे । भजना तया ॥ ५७० ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनघ ॥

एतद्ब्रह्मद्वाबुद्धिमान्स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तम योगोनाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

एवं कथितयादारभ्य । हे जे सर्व शास्त्रैकलभ्य ।
उपनिषदां सौरभ्य । कमळदळां जेवीं ॥ ५७१ ॥
हे शब्दब्रह्माचे मथिते । श्रीव्यासप्रज्ञेचेनि हाते ।
मथुनि काढिले आयिते । सार आम्हीं ॥ ५७२ ॥
जे ज्ञानामृताची जाह्वी । जे आनंदवंद्रीची सतराची ।
विचारक्षीरार्णवीची नवी । लक्ष्मी जे हे ॥ ५७३ ॥
म्हणौनि आपुलेनि पदे वर्णे । अर्थाचेनि जीवंप्राणे ।
मीवांचोनि हों नेणे । आन कांहीं ॥ ५७४ ॥
क्षराक्षरत्वे समोर जाले । तयांचे पुरुषत्व वाळिले ।
मज सर्वस्व मज दिधले । पुरुषोत्तमीं ॥ ५७५ ॥
म्हणौनि जगीं गीता । मियां आत्मेनि पतिव्रता ।
जे हे प्रस्तुत तुवां आतां । आकर्णिली ॥ ५७६ ॥
साचवि बोलाचे नव्हे हे शास्त्र । पै संसारु जिणते हे शस्त्र ।
आत्मा अवतरविते मंत्र । अक्षरे इये ॥ ५७७ ॥
परी तुजपुढां सांगितले । ते अर्जुनाऐसें जाले ।
जे गौप्यधन काढिले । माझे आजि ॥ ५७८ ॥
मज चैतन्यशंभूचामाथां । जो निक्षेपु होता पार्था ।
तया गौतमु जालासि आस्था- । निधी तूंगा ॥ ५७९ ॥
चोखटिवा आपुलिया । पुढिला उगाणा घेयावया ।
तया दर्पणाचीचि परी धनंजया । केली आम्हां ॥ ५८० ॥
कां भरले चंद्रतारांगणीं । नभ सिंधू आपणयामार्जी आणी ।
तैसा गीतेसीं मी अंतःकरणिं । सूदला तुवां ॥ ५८१ ॥

जे त्रिविधमलिकटा । तूं सांडिलासि सुभटा ।
महणौनि गीतेसीं मज वसौटा । जातासि गा ॥ ५८२ ॥
परी हें बोलों काय गीता । जे हे माझी उन्मेषलता ।
जाणे तो समस्ता । मोहा मुके ॥ ५८३ ॥
सेविली अमृतसरिता । रोगु दवडूनि पंडुसुता ।
अमरण उचितां । देऊनि घाली ॥ ५८४ ॥
तैसी गीता हे जाणितलिया । काय विरमयो मोह जावया ।
परी आत्मज्ञानें आपणापयां । मिळिजे येथ ॥ ५८५ ॥
जया आत्मज्ञानाच्या ठायीं । कर्म आपुलेया जीविता पाहीं ।
होऊनियां उतराई । लया जाय ॥ ५८६ ॥
हरपलें दाऊनि जैसा । मागु सरे वीरविलासा ।
ज्ञानचि कळस वळघे तैसा । कर्मप्रासादाचा ॥ ५८७ ॥
महणौनि ज्ञानिया पुरुषा । कृत्य करूं सरलें देखा ।
ऐसा अनाथांचा सखा । बोलिला तो ॥ ५८८ ॥
तें श्रीकृष्णवचनामृत । पार्थी भरोनि असे वोसंडत ।
मग व्यासकृपा प्राप्त । संजयासी ॥ ५८९ ॥
तो धृतराष्ट्राया । सूतसे पान करावया ।
महणौनि जीवितांतु तया । नोहेचि भारी ॥ ५९० ॥
एर्हवीं गीताश्रवण अवसरीं । आवडों लागतां अनधिकारी ।
परि सेखीं तेचि उजरी । पातला भली ॥ ५९१ ॥
जेव्हां द्राक्षीं दूध घातलें । तेव्हां वायां गेलें गमलें ।
परी फळपाकीं दुणावलें । देखिजे जेवीं ॥ ५९२ ॥

तैसी श्रीहरीवक्त्रीचीं अक्षरे । संजयें सांगितलीं आदरें ।

तिहीं अंधु तोही अवसरें । सुखिया जाला ॥ ५९३ ॥

तेंचि मर्हाटेनि विन्यासें । मियां उन्मेषें ठसेंठोंबसें ।

जी जाणें नेणें तैसैं । निरोपिलें ॥ ५९४ ॥

सेवतीये अरिसि कांहीं । आंग पाहतां विशेषु नाहीं ।

परी सौरभ्य नेलें तिहीं । भ्रमरीं जाणिजे ॥ ५९५ ॥

तैसैं घडतें प्रमेय घेइजे । उणें तें मज देइजे ।

जें नेणणें हेंचि सहजें । रूप कीं बाळा ॥ ५९६ ॥

तरी नेणतें जर्ही होये । तर्हीं देखोनि बाप कीं माये ।

हर्ष केंहि न समाये । चोज करिती ॥ ५९७ ॥

तैसैं संत माहेर माझें । तुम्ही मिनलिया मी लाडैजें ।

तेंचि ग्रंथाचेनि व्याजें । जाणिजो जी ॥ ५९८ ॥

आतां विश्वात्मकु हा माझा । स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा ।

तो अवधारू वाक्पूजा । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ५९९ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां पंचदशोऽध्यायः ॥
